

Pap Gábor

„Angyali korona, szent csillag”

BESZÉLGETÉSEK A MAGYAR SZENT KORONÁRÓL

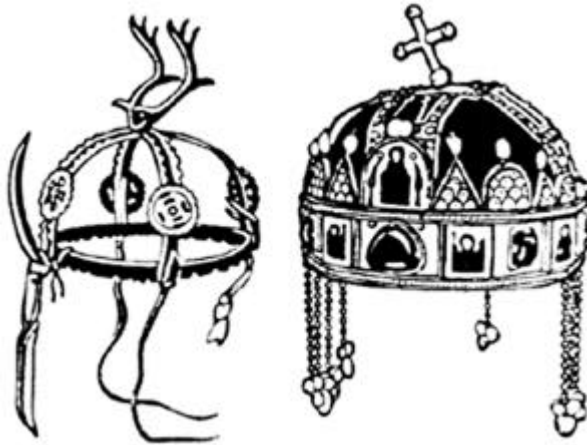
Kegyelem néktek és bölcsesség

Mitől szent a magyar Szent Korona? Ha ezt a kérdést fölteszük egy iránta érdeklődő egyszerű embernek, akkor valami olyan választ kapunk, hogy hát azért, mert pápa küldte, vagy azért, mert egyháziak koronáznak vele. Tehát valami egészen ésszerű vagy annak tűnő érvet keres a válasz fogalmazója. Valójában egy kicsit másképp áll a dolog.

Először is nem magától értetődő, hogy ennek a koronának „szent” jelzője lett. Össze tudjuk vetni egy másik, egykor ugyancsak használatban volt és vele nagyjából egykorúnak is látszó koronával - ez a német-római császári korona -, de azt nem szokták szent koronának nevezni, ott magát a birodalmat nevezik Szent Római Birodalomnak. Tehát mindenképpen föl kell figyelni erre a jelzőre. Ahhoz, hogy a kérdésre válaszolni tudjunk, tudni kell, hogy három típusát szoktuk megkülönböztetni a koronáknak. Az első a házi korona, a második az országló korona, a harmadik a beavató korona. A házi koronát - mint mondani szoktuk - papucsban is lehet viselni, tehát családi körben is hordhatja a király, hogyha éppen ez jött rá. Az országló koronát országos ügyek intézésekor viseli. Vagy a két legfontosabb hivatala, a főbírói és a főhadúri feladat gyakorlása közben, vagy pedig ha idegen országok követeit fogadja, tehát ország-ország közötti kapcsolatban.

És végül van a beavató korona, amiről a legkevesebbet tudjuk, mert Európában az utolsó másfél ezer évben - legjobb tudomásunk szerint - a miénk volt az egyetlen olyan korona, amelyik a szó legszorosabb értelmében beavató koronának tekinthető. Ennek az a sajátossága, hogy sem családi körben, sem országos ügyek intézésekor nem lehet viselni. Egyetlen alkalommal lehet viselni, a koronázáskor. Kifejezetten egyfajta direkt ráhatás kifejtése a feladata, és így a legjobb analógiáit a sámánkoronák között találjuk meg. A magyar Szent Koronának a felépítése, az alakja is sajátos, és érdekes módon ehhez is az egyetlen használható analógiát a sámánkoronák szolgáltatják.

Osztják-szamojéd (szölkup) sámán agancsos vaskoronája és a magyar Szent Korona (Hoppál-Jankovics-Nagy-Szemadám 1990. nyomán)

Milyen sajátosságokkal rendelkezik egy beavató korona? Egyet említettem már. A másik is szorosan összefügg ezzel, ez az, hogy lecserezhetetlen. Mi annyira hozzászoktunk ehhez, hogy ha egy magyar ember meghallja, hogy pápai tiara, akkor számára természetesnek tűnik, hogy ez valami nagyon régi, és legalább olyan becses tárgy, mint amilyen a magyar Szent Korona, és szinte nem hisz a fülének amikor meghallja, hogy a pápai tiara olyan idős, mint a legutóbbi pápa, mint pápa. Magyarul: minden pápa-koronázásra újonnan készül, ha egyáltalán készül. Ez a lecserezhetetlenség a magyar történelemben annyira egyedi, hogy amikor az első, még hazai talajból sarjadt dinasztia, az Árpád-ház kihalt, akkor egy kisebb kavargás támadt korona-ügyben. Az akkori pápa jelöltje, Károly Róbert, 1308-ra olyan helyzetbe került, hogy katonailag sikerül uralma alá hajtani az országot. Egyetlen nagy gond van csupán: a magyar Szent Korona nincs a birtokában. Az erdélyi vajdánál van, és ebben a kényszerhelyzetben a pápai legátus, egy Gentilis nevezetű bíboros, közvetlenül a pápa leiratát hozván, kihirdeti, hogy a magyar Szent Koronától ebben a szükséghelyzetben elveszik a szentségét és átruházzák egy új koronára, amelyet éppen most készítettek Károly Róbert részére. Valóban el is készült a korona, valóban meg is koronázták vele, de a nemzet ezt az aktust nem fogadta el hitelesnek. Sőt meg van rá a konkrét adatunk, nagyon szép szöveg, hogy már a szertartás előtt figyelmeztették a bíborost, nem lesz ennek jó vége, mert ez a nemzet ragaszkodik hozzá, hogy a magyar Szent Koronával koronázzanak, minthogyha a királyság maga is ebben a koronában rejtőznék. Mintha egyenesen ebben lenne lekövetve. Ez annyira hihetetlenül hangzott a judeokrisztian emlőkön nevelkedett Gentilis bíboros fülének, hogy egészen egyszerűen eltekintett tőle. Megrendezte a koronázást, amelyik egyébként még többrendbéli szabálytalan volt, és utána... hát a fiaskót el kellett viselniük, hogy a magyar nemzet nem fogadta el ezt a koronázást. Végül is tárgyalások kezdődtek az erdélyi vajdával, és vissza kellett szerezni tőle a magyar Szent Koronát. Európa ekkor tudta meg először hivatalosan, hogy mit jelent, illetve hogyan „működik” a magyar Szent Korona. És azért kell ezen csodálkoznunk, mert még ma is él a közvéleményben - sőt időnként tudós berkekben is fölmerül - egy olyan elképzelés a Korona idekerülésével kapcsolatban, hogy pápa küldte. Nos, az egyetlen dolog ami biztos, az az, hogy háromszáz év alatt nem lehet elfelejteni, mire való a magyar Szent Korona. Ha tényleg pápa készítette és küldte volna 1000 körül, akkor pontosan tudta volna 300 év múlva is az akkori pápa, hogy mire jó és mire nem jó. Ez el kell, hogy gondolkodtasson bennünket, mert nagyon durván fogalmazva ez annyit jelent, hogy 1308 és 1310 között rá kellett döbennie a pápaságnak arra, hogy nem diszponál a magyar Szent Korona fölött. Ez nagyon kemény tétel. Becsületére legyen mondva az akkori pápának, V. Kelemennek, ezt a békát, hogy úgy mondjam, lenyelte. Tehát végül is visszakerült a magyar Szent Korona, meg is koronázták vele Károly Róbertet, és ettől kezdve tekintette a nemzet érvényesnek az uralkodását. Hiába készítette és áldotta meg a pápa az előző koronát, ez az ország nem úgy működik, hogy egy ilyen önkényes döntést elfogadhasson.

No most itt természetesen föl lehet tenni a kérdést, hogy ha nem a pápától származik a Korona szentsége, s ha ő nem is tudja, mitől és miképpen szent a magyar Szent Korona, akkor honnan adódik ez a szentség? És akkor azt kell mondani - és ez tényleg kényszerítő következtetés! -, hogy ezek szerint nem a római egyházon belül fogantatott ez a szentség, tehát minden valószínűség szerint előbbi keletű, mint ahogy ez az egyház kiterjesztette a hatáskörét a magyarságra. És ezt nagyon komoly formában kell fölvetni, mert visszajáról is igaz a példa. Amikor az Anjou-család kihalt, az utolsó sarja egy hölgy, Mária királynő. Apja és elődje, Nagy Lajos, perszonalunióban, vagyis egyszemélyes

uralma alatt egyesítette a lengyel és a magyar királyságot. Így aztán a lengyel koronát is nálunk őrizték. Mármost a lengyelek úgy döntöttek, hogy török veszedelem közeledvén, nekik nem kell nő-uralkodó, tehát nem fogadták el Máriát királyuknak. Erre visszaüzen Mária - vőlegénye, Luxemburgi Zsigmond, a későbbi Zsigmond császár és király tanácsára -, hogy ne sokat spekuláljanak, hiszen nálunk van a koronájuk. Magyar észjárás szerint ez teljesen egyértelmű jelzése annak, hogy tehát a királyságuk is a kezükben van. A lengyelek viszont enyhén szólva mosolyogtak a dolgon, és visszaírták, hogy: na és?... Tehát ahogy a pápai udvar részére a század elején - a XIV. századról beszélünk -, úgy a század végén a lengyelek számára érthetetlen a mi koronánk különleges státusa. Hogy mi köze lehet egy korona tárgyi mivoltához annak, hogy most király lesz itt nálunk vagy nem lesz király valaki. A lengyel példa nem egyedi, az egész európai térségben egyetlenegy országban sem értik, és hozzá kell tennem, hogy máig sem értik ezt a feladványt, azt, hogy mi fán terem ez a sajátossága a magyar Szent Koronának. Ez csak azért tragikus - sajnos így kell fogalmaznom -, mert nálunk az úgynevezett szellemtudományok, tehát a humán tudományok, kezdettől fogva, mind a mai nappal bezárólag, a mai nap sem kivétel, szőröstül-bőröstül nyugat-európai orientáltságúak. Nagyon egyszerűen fogalmazva: akármelyik tudósunknak akármilyen kérdést teszünk fel, a válasz sztereotip módon nyugat-európai igazodású lesz. Nem tehetnek róla, így nevelték őket, engem is így neveltek. Ebből nagyon kevesen tudnak kilátni, illetve befelé látni, a saját értékeink felé, tisztelet a kivételnek, mert azért van ilyen is.

Ez tehát a második sajátossága a magyar Szent Koronának. A harmadik megint csak ezzel függ össze, és úgy szól, hogy a mi koronánk nem tárgynak tételeződik. No, ez már olyan állítás, hogy az ember a fejéhez kap: most akkor még mi jöhet? Hát ez jön. A magyar Szent Korona nem tárgy. A magyar Szent Korona személynek tételeződik. Élő minőségnek. Hát ez valóban olyan feltételezés, amely természettudományos világképbe sehogy sem fér bele. Emiatt egyetlen természettudóst se rójunk meg, ők meg olyan kiképzést kaptak, amelyben ennek a mondatnak nincs értelme. Hiszen nincs az a teszt, amelyet ők az élő minőséggel szemben alkalmaznak, és amelyik kimutathatná, hogy ez élő minőség. Ez a korona egészen más síkon „él”, mint amit jelenleg az élettan tudománya, illetve annak rész tudományai számon tartanak. De él.

Végül a negyedik, megint csak az előbbiekkal összefüggő sajátossága az ilyen beavató koronáknak az, hogy ábrázolhatatlanok. Tehát egyfajta tabu veszi körül őket. Ez a körülmény elég sok fejtörést okozott a kutatóknak, hiszen például a Képes Krónika tele van királykoronázás-jelenetekkel, beleértve az Árpád-kori koronázásokat is, de sehol még csak utalásszerűen sem jelenik meg ez a korona-alak. Hanem mindenütt egy egészen sztereotip forma jelenik meg, ahogyan mint gyerekek rajzoltuk annak idején, vagy rajzolják ma is a gyerekek a koronát, egy ilyen kis tüskés abroncs formájában. Ebből már majdnem karikatúraszerűen egy olyan következtetést is levonhatok - egyébként van olyan tudós, aki ezt ki is mondta, le is írta -, hogy miután ennek a koronának az első hiteles ábrázolása a XV. század elején jelenik meg, azelőtt nem is ez volt a magyar Szent Korona. Hogy mennyire veszélyes dolog nem ismerni ennek a koronának a „működési” sajátosságait, éppen az ilyenfajta következtetések mutatják. Teljesen vadul „elment a víz alá” a következtetés, hiszen azon az útvonalon, amelyen ez a tudósunk elindult - a nevét most nem árulom el, mert ez tényleg elég vad dolog volt, márpedig amúgy jó szakemberről van szó -, egyszerűen nem tud máshová kilyukadni, végül is a maga módján teljesen következetes gondolatmenet volt ez.

Mindenesetre tény, hogy az első abszolút hiteles ábrázolása annak a koronának, amelyet ma a Magyar Nemzeti Múzeumban lehet látni, egy külföldi krónikában jelent meg, mégpedig a Fugger család müncheni krónikájában. Abban az időben, amikor a korona kényszerű módon az országon kívül tartózkodott, hiszen az első Habsburg uralkodónknak, Albertnek az özvegye, biztosítandó magának, illetve gyermekének, akit még akkor a pocakjában hordott, a trónt, már tanultva Károly Róbert esetéből, 1440-ben példátlan arcátlansággal ellopta a Koronát. A nemzet erre nem volt felkészülve. Hogy ekkora galádságot elkövessenek ellene, hogy saját törvényes királyának az özvegye teljesen útszéli módon ellopassa a koronánkat. Ennek a nemzetnek, azt hiszem, még nagyon sokat kell tanulni, mert még mindig jóhiszemű, de ekkora galádság a történelme folyamán azért kevés érte. Beleértve a legutóbbi időköt is, természetesen. Hogy ez a Fugger bankár család milyen szerepet játszott a magyar történelemben, az külön téma. Lényeg az, hogy náluk a koronánknak nagyon szép, precíz ábrázolása maradt fenn, s nem kétséges, hogy a mi koronánké, hiszen a hozzá tartozó szöveg is fennmaradt.

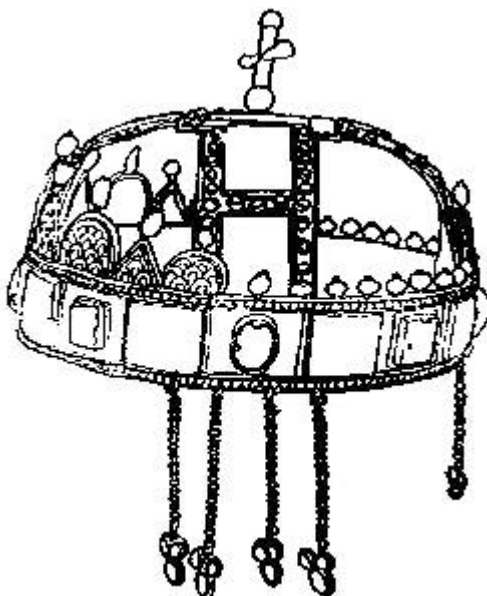
A magyar Szent Korona ábrázolása a Fugger-Krónikában (München, Bayerische Staatsbibliothek)

Lássuk most már, mik is a hatástényezői ennek a koronának! Eddig csupa olyan sajátossággal ismerkedtünk meg, amelyek csak részben mint beavató koronának, részben pedig mint magyar koronának a sajátosságai voltak. Itt megint érdemes elővenni a német-római császári koronát, összevetésül. Hiszen egy pártatlan, nemzetek fölötti megítélésben ez a két korona eléggé közel áll egymáshoz értékét tekintve, és a régiségét tekintve is. Elég azonban egyetlen pillantás a két tárgyra, hogy észrevegyük a döntő különbséget is. A német-római császári korona a maga hatásának döntő hányadát az arany és a drágakő révén fejt ki, olyannyira, hogy a velünk szembeforduló és a pontos oldalnézetből látható részein nincs is zománckép. Összesen négy zománckép van rajta, az átvezető tagozatokon. A magyar Szent Koronán, mint ismeretes, összesen 19 figurális zománckép van, s ezen túl még négy-négy úgynevezett aszúr vagy „plicque a jour”, tehát áttetsző, színes üvegablak hatású zománc, a pártázat Krisztus-képeinek két oldalán. Ez pedig azt jelenti, hogy nagyságrendi a különbség, ezt így kell nevezni, hiszen az egyik, a német-római képrend az 1-es nagyságrendben, a másik, a miénk a 10-es nagyságrendben fogalmazódik. Ugyanakkor, ha a magyar Szent Koronára ránézünk, az első lenyűgöző - mert ez valóban lenyűgöző - hatás, ez nem kétséges, a zománcképekből árad. Mármost ha egy koronán 19 figurális zománckép van, akkor ezt nem lehet másként fogalmazni, mint úgy, hogy van egy képi programja. Ehhez képest ezt a képi programot nem nagyon vallatják. Van képi programja a német-római császári koronának is, annak mind a négy képe kifejezetten ószövetségi témájú. Ezt nem árt tudni. Ha sorba rendezzük őket, az ószövetségbeli föllépéseik szerint, akkor először Dávidot kell megemlítenünk, utána Salamont, azután a „Kerubok között trónoló”. Ez utóbbi nem tévesztendő össze a Pantokrátor Krisztussal, tehát ez nem újszövetségi, hanem kifejezetten ószövetségi téma, és arra utal a felirata is: „általam uralkodnak a királyok”. Ez egy ószövetségi idézet. És végül: Ézsaiás próféta Hiszkia király előtt. Ha megkérdeznénk egy mai átlag német honpolgárt, hogy ki volt az a Hiszkia, alig hiszem, hogy kapásból vágná. Ennek a képnek ószövetségi környezetben van jelentése, és csak azon keresztül jön át, mondjuk, egy keresztény császárságba. Ezzel szemben a mi Szent Koronánkon egyetlenegy ószövetségi témájú kép sincs. Ez megint eléggé föltűnő, hiszen ha összevetjük ezt a két koronát, akkor 19 képmás között talán lehetett volna helyet szorítani Izrael egyik-másik prófétájának vagy királyának is. Mindenesetre a kifejezett, tehát a feliratokban közvetlenül kifejeződő névazonosítás azt mutatja, hogy nálunk nem szerepel ószövetségi személy a koronán. Ezekben a „kemény tényeken” el lehet gondolkozni, nyilvánvalóan érdemes is elgondolkozni. Hadd tegyem hozzá mindehhez, hogy a német-római császári korona négy zománcképére egy teljes könyv íródott, a szent római birodalom koronájának a teológiájáról. (Reinhart Staats, 1976.) A magyar Szent Korona 19 képének teológiájáról egyelőre nincs semminemű kiadvány. Holott ha valamiről, akkor erről nagyon is lehetne értekezni.

A magyar Szent Korona és a német-római császárok birodalmi koronája (az utóbbi a bécsi Schatzkammerben)

A következő tételünk - most már igazán nem lehet elkerülni -: nézzük meg, kik is szerepelnek ezen a koronán. Ez megint olyan dolog, hogy ha körbekérdeznék... Jó, most már tudjuk, hogy sokat ér, meg tudjuk, hogy nagyon szép, mint műalkotás, meg büszkéek is vagyunk rá - de hát végül is mi van ezen a koronán? Kiket ábrázolnak a Koronán lévő zománcképek? Tartok tőle, hogy még hivatásos művészettörténészek között is sokan zavarba jönnének. Itt kezdődött tulajdonképpen az én ismerkedésem is a magyar Szent Koronával, hogy elkezdtem szégyellni magam, mikor hazajött a Korona 1978-ban, hogy nem tudom, kik vannak rajta. Szerencsémre, az első szakkönyv, amelyet akkor kézbe vettem, tévesen közölte a rájuk vonatkozó adatokat. Ezért aztán elindítottam egy alaposabb nyomozást, ami egészen meglepő eredményekre vezetett. Mielőtt azonban ezeknek az eredményeknek a taglalásába belebocsátkoznánk néhány szót a Koronának, mint egyfajta centrális építménynek a szerkezeti rendjéről. Sok olyan középületünk van, amelynek a csúcsán régen ott díszelgett a Korona kőbe faragott mása. A készítőik ilyenkor rendre beleestek abba a hibába, hogy a korona alsó részén, amit abroncsnak nevezünk, szimmetrikusan rendezték el a pártázatot. Tehát nem csak előre tették, ahogyan ez az eredeti koronán látható, hanem hátul is megismételték, holott hátul nincs ilyen a Koronán. Hátul mindössze egyetlen párta-elem szerepel, erről még külön is fogunk beszélni. Tehát nagyon szép, beszédes aszimmetria érvényesül a koronánkban: ami a nézők felé, tehát az alattvalók felé fordul, az a rész tagoltabb, kibontottabb programot tartalmaz, hátul pedig egyöntetűbb a program megfogalmazása, ott 9-9 gyöngy sorakozik az abroncs felső peremén, és közöttük középen egyetlen pártaelem helyezkedik el.

A magyar Szent Korona oldalnézeti képe jól mutatja az aszimmetrikus elrendezést (Csomor 1986. nyomán)

A korona felső részét keresztpántok néven szoktuk emlegetni, hiszen egymáshoz képest keresztbe tett két pántról van szó. Mindegyik pánt-szakaszon 2-2 apostolkép látható, összesen tehát 8 apostol képe helyezkedik el a felső Korona-részen. Na most itt már, gondolom, egész sereg kérdés megfogalmazódott az olvasókban, és ezekre én most sorjában ki is térnék. Az első kérdés mindjárt úgy szól, hogy miért nem nevezem az egyik részt külön görög koronának vagy Corona Grecának, ugye, ez az alsó rész lenne; és miért nem nevezem a másik részt, a felsőt, Corona Latinának vagy latin koronának, holott a szakirodalomban és a sajtóban, a napi sajtóban is, rendszeresen így találkozunk velük. Hát erre nagyon egyszerű a válasz. Azért, mert semmiféle, se konkrét, se áttételes bizonyítékunk nincs arra, hogy ez a két rész valaha is külön-külön, önállóan funkcionált volna. Bármennyire hihetetlennek hangzik, ez tényleg így van. Itt csupán egy feltételezésről van szó, amely kb. kétszáz éve tartja magát a koronakutatás hivatalos vonulatában, de ez nem tény, hanem feltételezés, és ezt ilyenként is kell tiszteletben tartani vagy elvetni. Ez azt jelenti, hogy alaposabban meg kell vizsgálnunk: ha valaki a két részt külön koronának minősíti, akkor milyen alapon teszi ezt? Hiszen akik ilyet állítanak, azok nem feltétlenül rossz szándékú, és főleg nem buta emberek, ellenkezőleg, általában tudományos kutatók, nagyon jól kvalifikált szakemberek. Ha ők azt mondják, hogy ez görög korona, az meg latin korona, annak kell legyen valami alapja. Minthogy koronánk esetében a legfontosabb hatástényező, mint láttuk, a zománcképek „beszédje”, legcélszerűbb ebből kiindulni. (Egyébként a „két-korona”-elmélet hívei is ebből indulnak ki.)

Négy pontban foglalható össze, miben különbözik a felső és az alsó korona-rész, bár ezt a hivatalos koronakutatás sohasem foglalta össze így. Az első lényeges különbség, ami egyszersmind talán a legfeltűnőbb, a képek feliratában mutatkozik. Az alsó részen görög feliratokat látunk. Görögül hangzanak és görög betűkkel íródtak. Mit jelent az, hogy görögül hangzanak? Azt, hogy a nevek végződése rendre „-osz” - például Georgiosz, Damianosz -, ez pedig tipikusan görög végződés. A felső korona-részen ezzel szemben latin betűkkel és latinos hangzással találkozunk, például Paulus, Petrus. Tehát ez a kettősség kétségtelenül fennáll! Ebből a hivatalos vonal, 1790 óta - hogy miért azóta, arra lehet, hogy még egyszer vissza fogunk térni! -, egyöntetűen azt a következtetést vonja le, hogy hát azért mert alsó rész - kezdjük most ezzel - görög műhelyben készült, ahol görög nyelven beszéltek, az 1000 körüli időszakban. (Ezt a „körüli” időszakot azért vegyük legalább 2-300 éves intervallumnak mert egyelőre nem tudunk pontosabban mondani. Mindenesetre ekkor Bizáncban beszéltek hivatalos nyelvként a görögöt.) Tehát a konklúzió: Bizáncban készült a magyar Szent Korona alsó része. A felső rész pedig valahol Nyugat-Európában, mert ott viszont latin volt a hivatalos nyelv. Tehát egyikében a Római Birodalom azon utódállamainak, amelyek Nyugaton szerveződtek. Föl sem merül, hogy ennek a két nyelvnek más szerepe, illetve másfajta indokoltsága is lehet.

1984-ben azután az Életünk c. folyóiratban - ez Vas megyei irodalmi-művészeti folyóirat - egy Kovács József nevű egyháztörténész (ma Oszkón plébános) felhívta a figyelmet arra a körülményre, hogy a görög és latin nyelv együttes használata a mai napig eleven gyakorlat a római katolikus egyházban, mégpedig éppen a legszentebb aktusoknál, a papszentelésnél és a templomszentelésnél. Mind a két esetben mind a két nyelvet kötelező használni. Papszentelésnél például minden fontos szöveget mind a két nyelven végig kell mondani, hacsak a legutóbbi időben nem módosítottak ezen a gyakorlaton. (Ezt mindig hozzá kell tenni, mert ebben a vonatkozásban azért vannak módosítgatások a második vatikáni zsinat óta.) És Kovács József azt is leírja kitűnő tanulmányában, hogy ezek a mozzanatok nem véletlenül kerülnek bele a szentelések szertartásaiba, hiszen itt a latin a Római Birodalom nyelveként, vagy valamely római-utód nyugat-európai keresztény ország nyelveként kerül ide, mint ahogy a görög sem a bizánci birodalomra való visszaemlékezéséért. Hanem ezek liturgikus nyelvek. Ez azt jelenti, hogy itt a görög a bölcsesség nyelve, a latin pedig a hatalom nyelve. A hatalom ilyenkor természetesen egy-forrásúnak értelmeződik azaz felülről adatik, nem pedig könyökkel harcolódik ki, mint a jelenkorban, a jelenlegi államalakulatok esetében. Tisztán kell látnunk, hogy ez a két tényező, a bölcsesség és a hatalom hierarchikus, nem pedig demokratikus kapcsolatban áll egymással. Ez azt jelenti, hogy nem lehet a sorrendjüket megcserélni, az alá-fölé rendeltség kettőjük között teljes mértékben megszabott. Csak egy bizonyos határig érvényesülhet a bölcsesség, mint legfontosabb erény: abban az esetben, ha ember és ember közötti érintkezésekben kell döntenie az uralkodónak. Ha ezt meghaladó szintű a döntés, például életet kell adnia vagy életet kell megvonnia, akkor az erre feljogosító hatalom már csak fölülről nyerhető. Az életadás, ha kegyelmet gyakorol a király illetve az élet elvétele, hogyha a kegyelmet megvonja, ezek a kiváltságok nem adódhatnak embertől. Ilyesmivel nyilvánvalóan csak fölülről adódhat, és ez a középkorban teljesen magától értetődő ténynek számított. Mindezek ismeretében most már elmondhatjuk: az, hogy a magyar Szent Koronán fölül latin nyelvűek a feliratok, alul pedig görög nyelvűek, egyértelműen jelzi, hogy az alkalmazott nyelvek hierarchikus elrendeződése, egymásra épülése kozmikus és egyszersmind üdvtörténeti rendet tükröz.

A következő és ennél valamivel súlyosabb kérdés az, hogy vajon a másik három különbözőség

ezzel az elsővel összhangban van-e, vagy ettől teljesen független, véletlenszerű. Mert ha véletlenszerű és nincs összhangban ezzel az első, alapvető kettősséggel, azt kell mondjuk, tényleg lehet, hogy véletlenül állt így össze a koronánk, az egyik részét az egyik helyen és egyik időpontban készítették, a másikat a másik helyen és időpontban. De azt máris előrebozsáthatom, hogy bizony

nagyon szoros az összefüggés a négyféle kettősség között.

A második ilyen kettősség ugyanis abban ragadható meg, hogy az alsó korona-részen valamennyi szentnek csak a fél alakja látható, a felső részen viszont csakis teljes alakos képeket látunk. Tehát az apostol alakok valamennyien tetőtől talpig ábrázolódnak. Mármost itt kezdhethetnénk fölfigyelni arra, hogy azért ez nem egészen ilyen tiszta ügy, hiszen az elülső pártázat középső elemében

a Pantokrátornak nevezett - a világmindenségen uralkodó, hogyha le akarom fordítani ezt a szót - Krisztus teljes alakban szerepel, jóllehet szigorúan az alsó korona-részhez tartozik. Ugyanabból az anyagból is van kivágva a párta-eleme, ezt a legutóbbi ötvösvizsgálatok, Papp László és Péri József vizsgálatai derítették ki. Ami azt jelenti, hogy nem általános érvényű ez a második típusú kettősség, hanem van egy átkötő személyiség, ez pedig Krisztus személyisége, aki a felső rendet lehozza a földi világba, de attól még megőrzi a fenti világhoz való tartozás arányrendjét. Tehát a teljes alsó testével együtt szerepel.

Mármost vajon mi köze lehet mindennek, illetve van-e egyáltalán köze ahhoz, hogy a felső korona-rész a hatalom szférája, amely felülről adatik, az alsó rész pedig a bölcsesség szférája, amely viszont ember-ember közötti kapcsolatok igazgatására képesít? Hát természetesen. Akárhová keltezzük a Koronát, a képi program kialakítása mindenképp a középkor derekára fog esni. Ebben az időben - és nálunk a népművészetben a mai napig - alapvető szabály, hogy az emberi testen belül három szint van, három egymástól nagyon határozottan megkülönböztetett „emelet”. A nyakvonallal és az övönnyel választódik el egymástól ez a három réteg. Ami a nyakvonalon felül van, az a szellemiség szférája, a szellemiség birodalma. Ami a nyakvonallal és az övönnyel között esik, az a lelkeség birodalma, és ami az övönnyel alatt van, az a testiség. (A kéz általában a lelkeség szférájában mozog.) Ez a hétköznapi életben azt jelenti, hogy a középső szint a lelkesedésnek, tehát az érzelem, a hangulat, esetleg még az indulat megnyilatkozásának a birodalma. A felső emelet az értelemé, a földszint pedig a testiségé, az ösztönvilágé. Ez egy példásan tiszta rendszer, külön tanulni sem kell, egyszerűen rá lehet ismerni. Na most ez azt jelenti, hogyha valakit csak derékig ábrázolnak, ott valami gond van a testiséggel. A középkorból ismerünk olyan ábrázolásokat, amelyek egyetemi hallgatókat figyelmeztetnek rá, a klasszikus ókorból vett példákkal, és ezt rajzon meg is jelenítik - nagyon ötletes, szellemes rajzok ezek -, hogy tanulhatsz te, fiam amennyi beléd fér, évtizedekig is, ha kell, elnyerheted a legmagasabb tudományos minősítést, a test kísértéseivel szemben akkor is fölvérteztelen maradsz. Soha olyan oktandi ki nem jött az egyetemi padosorokból, aki ezzel tisztában ne lett volna, hacsak nem volt nagyon buta. (Nota bene: akkor is működött a kontraszelekción, ha talán nem is olyan eredményesen, mint ma!) Mindenesetre óva intették a nebulókat: nehogy azt higgyék, hogy a megtanulhatón túl többet is tud adni az egyetem. Akármit hírszettel magáról, nem teljes tudást ad, hanem csak jólétesültséget, ez pedig két merőben különböző dolog.

Mármost ez azt jelenti, hogy ahol a görög nyelv használatához kötött bölcsesség a legfőbb erény, ott a test még veszélyek forrása. Ezért nem kerülhet ábrázolásra. Fölül, egy megtisztult világban, a test már nem veszélyek forrása, nyugodtan ábrázolható. De ha közelebbről megnézzük ezeket az apostol-ábrázolásokat, kiderül, hogy nincs is övük. Itt már nincs külön testiség és lelkeség. Ez már az átlelkesített test, a feltámadott test megjelenítése.

Ha a második szempontot ellenőrizni akarjuk - és hát nem árt majd ellenőrizni minden egyes szempontunkat -, akkor célszerű megnézni azokat a felső koronarészen látható apostolképeket, amelyeket a pártázat egy-egy eleme félig vagy egészen eltakar. Két ilyen kép van. Az egyik a hátulsó részen, ezt ma Dukász Mihály császár zománcképe takarja el, pontosan a nyakvonaláig.

Amennyiben az előbbi feltételezésünk helyes - hiszen itt végig feltételezésekről van szó, ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni! -, ennek az apostolnak valami vétsége kell legyen, amit szüretlenül nem lehet beengedni az emberlakta világba, és ez a testiségével függ össze. Hiszen ezt takarják el, a szellemiségével minden rendben van. Az elülső részen lévő Pantokrátor Krisztus-kép pedig teljes egészében eltakar egy másik apostolt. No most így ez tűnhet véletlenszerű szerelési hibának is, így is szokták magyarázni. A hivatalos vonalban erre mind megvan a magyarázat: eredetileg itt két különálló korona volt, az egyesítést sebtiben, ügyetlenül csinálták, így eltakarták az egyikkel a másikat. Persze, hát ez a legegyszerűbb, legkézenfekvőbb magyarázat. Én nem azt mondom, hogy az ilyenfajta okfejtések logikátlanok, hanem azt mondom, hogy szűklátókörűek. Erre alkalmazhatjuk a bibliai passzust: legyen neked a te hited szerint! Ez a tudós generáció nem is érdemel többet. Mert neki ez elég is, boldog is vele, legyen is boldog. Én azt hiszem, hogy ez nem hat dehonesztálónak, de akár annak hat, akár nem, ezt egyszer ki kell mondani.

A hátulsó apostolkép, most már elárulhatom, Tamás apostolt ábrázolja, és gondolom, ezek után leesnek a tantuszok is, hiszen pontosan Tamás az az apostol, aki érzéki típusú bizonyítékot kért valamire, ami érzékfölötti. Tudniillik a feltámadás tényére. Ha ez a tulajdonsága szüretlenül kerül be az emberi társadalomba, abból nagyon nagy bajok fakadnak. Ezeket a bajokat ma már a szagukról ismerjük, hiszen velük van tele az életünk. Az elülső

részen pedig Szent Bertalan az az apostol, akit teljes egészében eltakar az előtte lévő Pantokrátor-kép, és itt megint meg lehet kérdezni, vajon mi volt az a vétség, amit viszont teljes egészében ki kell szűrni az emberi társadalomból. Tehát a szellemi szinten is. Ennek nagyon komoly vétségnek kellett lenni, hát az is volt. János evangéliuma írja le, mindjárt az elején, ahol elhívják az apostolokat, hogy az egyik társa szólt ennek az ott éppen Náthánáel néven szereplő Bertalannak, hogy hát gyere el, hiszen itt a betegek gyógyulnak, halottak támadnak fel, tehát eljött a Messiás. No most, ha ezt Tamás hallaná, akkor mit mondana? Azt mondaná, hogy hiszem majd, ha látom. Tehát neki egy érzéki tapasztalás kellett ahhoz, hogy a hite működésbe lépjen. De itt Bertalanról van szó, Bertalannak nem elég az érzéki tapasztalás. Egyáltalán nem is igényli az érzéki tapasztalást, hanem olyan értelmű választ ad, hogy Galileából nem jöhet Messiás. Tehát ő jobban tud, ő neki van egy készen kapott tudásanyaga, és ezek után támadhatnak föl a halottak, gyógyulhatnak a betegek, őt ez abszolúte nem érdekli. Szeretném, ha észrevennénk, hogy ma ez a legnagyobb veszély. Ha ez szüretlenül érkezik be az emberi társadalomba, akkor jönnek a vörös könyvek, amelyeknek a nevében milliókat lehet kiirtani. De nem kell feltétlenül a mából venni a példát. Visszamehetünk nyugodtan fél évezredet és akkor egy szép fekete könyv tűnik a szemünkbe, címlapján arany kereszttel, átmegy vele valaki az óceánon, és kiirtat a nevében fél földrészt. És mind a kettő dolgozik ma is: a vörös könyv is és ez a fekete is. Tehát nagyon kell vigyázni, mert amiket mi véletlenszerű elbarkácsolásnak tekintünk a Koronán, azok a mozzanatok nagyon komoly üzeneteket hordozhatnak, már annak, akinek az ilyenek valók. Aki lezárja a dolgot, azzal, hogy meg se nézem, meg se vizsgálom, az pontosan a Szent Bertalan-effektusba csöppen bele: ő jobban tudja, hogy az alsó korona-részen azért mellkép a mellkép, mert ott és akkor, Bizáncban, a császári ötvösműhelyben éppen olyat lehetett kapni, fölül meg azért egész alakos az egész alakos, mert ezt Nyugat-Európában így csinálták szériában. Tehát megoldja a kérdést anélkül, hogy a felszínénél tovább jutott volna. Az ilyenekkel nem lehet vitatkozni, de nem is szabad vitatkozni, mert nekik most eddig terjed a tájékozódásuk. Itt tartanak. Lehetnek ők ettől nagyon becsületesek, nagyon értelmesek, nagyon tisztességesek. Majd ha eljön az ideje, akkor ők is elgondolkodnak a mélyebben fekvő dolgokon.

A harmadik különbség a két korona-rész között a zománctechikában mutatkozik. Az alsó részen egy tepsiszerű mélyedésbe kerül bele az emberalak, ezen a tepsin belül rekeszeket alakítanak ki, aranszalagocskákkal választják el egymástól az egyes színeket, a háttér pedig a feliratoktól eltekintve amelyek szintén zománcozottak maga a hordozó aranylemez. A felső korona-részen viszont, az apostol-ábrázolásoknál, végig az úgynevezett telizománc technikát alkalmazzák. Itt nemcsak a figura és a felirat zománcozott, hanem a háttér is. Sőt nagyon érdekes motívumok vannak ott, amelyekkel sajnálatos módon egyáltalán nem foglalkoznak a diplomás korona-kutatók. Holott a felső korona-részen a teljes zománcozott felületnek körülbelül a fele a hátterekre esik. Tehát az az üzenet, amely bennük rejlik, semmiképpen sem elhanyagolható.

Ahogy az előző, a kettős pontnál az elülső-alsó Pantokrátor volt a kivétel, a maga egész alakos megmintázásával, úgy a harmadik tételnél a felső Pantokrátor a kivétel.

Itt telizománcot kellene találnunk ehelyett azonban azt találjuk, hogy a hordozó aranyalap végig megmutatkozik a háttérben, mintha csak az alsó korona-részen járnánk. Mit jelent a pantokrator cím - azon túl, hogy Világbiro, vagy a Világmindenségben Uralkodó -, attól függően, hogy az alsó vagy a felső emeleten jelenik meg? Az alsó részen testi mivoltában tűnik elénk, a felső részen emberi szem

számára láthatatlanul van jelen, hiszen a királyt senki sem kérheti meg arra, hogy ugyan már hajtja le a fejét hadd nézzem meg, mi van a búbján. Tehát az eredeti jogrend szerint teljes lehetetlenség, hogy hétköznapi ember közvetlenül megtapasztalja mi van a Korona tetején. Ezt két személy tudhatja csupán (a koronaörökön kívül, akikről később még lesz szó!), és ezek közül egyik sem a király. Az egyik a világi hierarchia csúcán álló személy, a nádorispán, aki a koronázási szertartás alkalmával párnán viszi a koronát. Ilyenkor, ha éppen kedve telik benne, hogy nézegesse, megnézheti. A másik pedig az egyházi hierarchia feje, az esztergomi érsek, mert hivatalosan és szabályszerűen csakis ő koronázhat. Tehát ő a koronázás aktusában ugyancsak megnézheti. De hát ő nyilvánvalóan tudja is mi van rajta. Mindenesetre a kétféle Pantokrátor együttes jelenléte a koronán ez az egyik legsúlyosabb vádpont a Korona úgymond barkács-jellege témakörében. Elég lett volna egy is - ezt kb. így fogalmazza meg a jellegzetesen mai észjárású művészettörténész, történész vagy régész kolléga. A másik ilyen vád direkt megfogalmazásban is úgy hangzik, ahogy az imént idéztem, hogy tudniillik minnek kellett egy ilyen fontos képet, mint egy Pantokrátor, olyan helyre tenni, ahol nem is lehet látni. Ez az okoskodás nyilván teljesen érthető és logikus egy mai észjárású ember számára. Csak egyet ne felejtünk el. Ugyanaz az egyháztörténész, Kovács József, ugyanabban a cikkében nagyon szépen levezette már, hogy itt kétféle kifejeződési módjáról van szó a teremtő erőnek. Alul a föld felé közvetített emberszabású, a Fiúban testet öltött teremtő erő jelenik meg amire egyértelműen utal a mellette lévő két névjel, az IC és az XC. Fölül pedig a Nap és a Hold, a nappal és az éjszaka, a világosság és a sötétség jelei között jelenik meg a Pantokrátor, nincs névfelirata, ami egyértelműen arra utal, hogy itt az első gesztusában megjelenített teremtő erő vagyis az atyai tulajdonságrendszer jelenik meg. Most arra lehet rákérdezni, hogy ugyan már, hát akkor miért nem a teremtő Atyát ábrázolták, miért ugyanaz a figura jelenik meg fönt is, lent is? Nos, nem árt, ha tudjuk, hogy az Atya, mint olyan, ábrázolhatatlan. Csak a reneszánsz, de különösen az ellenreformációs barokk vezette be azt az eléggé sete-suta gyakorlatot, hogy ha hosszú szakállú ősz embert látok, az az Atya, ha rövidebb és fekete szakállút, az a Fiú, és a kettőt külön is lehet ábrázolni, sőt az Atyát a Fiútól függetlenül is. Hát ezt a gyakorlatot nem akarom itt minősíteni... Mindenesetre a középkorban ilyesmiről szó sincs. Hanem az a tétel érvényesül, hogy az Atya a földi világ számára a Fiúban jelenti ki magát. Ez pedig azt jelenti, hogy ha valaki mégis kíváncsi, és azt mondja: én azért is megnézem, milyen az Atya, akkor az, ahogy mondani szoktuk, arcára zuhan, ugyanis az Atyát is a Fiú képében láthatja csak, emberi szem nem tudja a Teremtőt a maga sűrített mivoltában fölfogni. Ez annyira közhelyes dolog, hogy azon kell csodálkoznunk, miért nem lehet mindjárt első látásra-hallásra megérteni.

Mindebből viszont, amit eddig elmondtam, az is kitűnik, hogy ahol a legmagasabb pontra érünk, ott nem szűnik meg a személyesség. Ugyanis amit itt technikai fogás és azon belül mutatózó kettősség címen kapunk az korántsem csak technikai fogás. Itt arról van szó, hogy az individuális megjelenés, az, hogy én a környezetemtől élesen elválok, ez csak a földi életre jellemző. Ehhez földre kell szülni. Amikor még csak útban vagyok a teremtő központtól lefelé, a föld felé, vagy visszaútban vagyok, akkor ez a fajta kötöttségem megszűnt. Nem individuális létem van, hanem egyetemes létem van, és ott, abban a közegben, egy kozmikus fényjátékban én egyetlen komponens, egyetlen összetevő vagyok csupán. De ugyanazokból az alapelemekből épülök föl, mint a környezetem. Nincs individuum abban az értelemben, ahogy a földi, hétköznapi létben találkozunk vele. Amint azonban a legmagasabb szintre érek, a kétféle lehetőségnek a szintézisét kapom. Ez az, amit a mai, túlracionalizált világban olyan nehezen értünk meg: hogy' lehet az, hogy az Isten egyszerre végtelen és személyes? Itt megáll az ész! Ha személyes - így okoskodunk -, akkor nem lehet végtelen. Ha végtelen, nem lehet személyes. Nos, ha ennyire okos az érvelő, hát akkor legyen neki az ő hite szerint. Mindenesetre ez a képzetkör, amelyik a magyar Szent Koronában kifejeződik, nem a mi formállogikai alapon konstruált várakozásainkkal, hanem a középkor felfogásával van szinkronban, amely szerint bizony egyszerre személyes és végtelen természetű az Isten. Ha nem lenne személyes, nem lehetne közvetlen kapcsolatot teremteni vele, olyan tulajdonságai révén, amelyek bennünk is megvannak. Mármost ez nem teológia óra - és én igencsak botcsinálta teológus is lennék -, de hát bizonyos hittételek itt megfogalmazódnak, és viszont vak sem vagyok, tehát ezeket észre kell vennem.

Mint ahogy azt is észre kell vennünk, hogy ez a három eddigi tételünk végeredményben nem három tétel volt, hanem ugyanazon tételnek háromféle vetülete. Más szóval: nem egymástól független ez a háromféle különbözőség, hanem ugyanazt mondja el háromféle módon, mégis egymással összhangzatosan. És akkor még nem is beszéltem a negyedikről.

A negyedik féle kettősség pedig éppen az, amelyet legörömelebb s talán leghamarabb észrevesznek a laikusok. Azt tudniillik, hogy az alsó korona-részen a látványhűség sokkal közelebb áll a hétköznapi tapasztalatunkhoz mint a felső részen. Tehát látványhű ábrázolást látunk alul, egészen odáig, hogy még a pszichológiai finomságok is ábrázolódnak, fönt pedig egy elvont emberkép fogalmazódik meg. Na most ezt már magyaráznom sem kell, gondolom, hiszen ez a fajta kettősség a

fenti, 2-es számú tételünkből egyenesen következnek. Itt ugyanis nem arról az apostoli tulajdonságról van szó, amelyik úgy jelentkezett, hogy az apostol éppen a Genezáreti-tó partján taposta a homokot. Az a hétköznapi, földi élete volt. De azt már a bibliai szöveg is hangsúlyozza - maga Jézus mondja az apostoloknak! -, hogy „ti nem ebből a világból valók vagytok”. Ez az a létforma, amelyben közvetíteni lehet a teremtés forrásától lefelé, az emberi élet színtere felé.

Aki ezek után is úgy gondolja, hogy az említett négyféle különbség mégiscsak azzal magyarázható, hogy az egyik korona-rész ekkor és ekkor, itt és itt készült, a másik meg egy másik helyen, más időpontban, annak tényleg legyen az ő hite szerint. Én nem mondom, hogy nincs igaza, de azt hiszem, hogy messze-messze nem ez a leglényegesebb tétel Korona-ügyben. Itt az üzenet a leglényegesebb tétel, és ezt a koronát mi már csak így, a maga definíciószerű kettősségében ismerjük. Mint említettem, sem áttételes, sem közvetlen utalás nincs arra, hogy valaha is két különálló egységként, egymástól függetlenül működött volna. Először 1790-ben merült föl ilyen ötlet. Egy orvosprofesszor, és itt minden szó fontos, egy orvosprofesszor - Weszprémi Istvánnak hívják - leolvassa az alsó korona-rész feliratait. (Pontosabban: nem ő maga olvassa le, hanem egy megnevezhetetlen barátja, de ez nem tartozik szorosan a témánkhoz.) És megdöbbenve tapasztalja, hogy ott egy névvel jelölt, de évei szerint is ismert bizánci császárt talál, VII. Dukász Mihály személyében (uralkodott 1071-től 1078-

ig), alatta pedig két olyan kép van, amelyet szintén azonostani tud egy társ-császárral, Konsztantinoszal, illetve Gézával, a mi I. Géza királyunkkal, aki kortársa volt ennek a bizonyos Dukász Mihálynak.

Itt a gondolatmenetünk egy kicsit eltávolodik majd magától a Koronába rejtett üzenettől. Egy kicsit, de nem nagyon. Ugyanis: az első gondolat, ami fölmerül az emberben, amikor ezeket hallja, az az, hogy 1790 előtt szó sem esik Dukász Mihályról a koronánkkal kapcsolatban. 1613-ban viszont egy koronaőr, aki hivatalból kellett hogy lássa, sőt minden koronázás előtt és után szögről-szögre megvizsgálja a Koronát, tehát tulajdonképpen az egyetlen olyan polgári személyiség, aki hitelesen tanúsíthatta, mi van a Koronán vagy mi nincs, ez a koronaőr, akit Révay Péternek hívtak, leírta, hogy ekkor mi látható a Koronán elöl és hátul. Gondolom, meglepően fog hangzani - pedig ezt a tényét nagyon régóta ismerik a művészettörténészek, a történészek és a régészek -, itt nem Dukász Mihályt írja le, bár félreérthetetlenül megmondja, hogy ki látható a hátsó oromzati elemben. Szűz Mária képe van ott. Tehát elöl a Pantokrátor Krisztus képe, hátul pedig 1613-ban Szűz Mária képe. Azt hiszem, ez a tény nem nagyon szívárgott be a köztudatba, bár újabban már akadnak, akik tudomást vesznek róla, sőt komolyan is veszik. Mindenesetre az a zománckép, amelyik ma a helyén van, teljes magasságának 26 %-ával túlnyúlik az eredeti foglalaton. Azon az eredeti foglalaton, amelyik megvan ma is mögötte. Miután ilyen módon - merthogy ennyivel nagyobb - nem lehet beletenni a Dukász-képet a foglalatba, kénytelenek voltak szegeccsel a foglalat elé rögzíteni. Na most egy olyan koronán, amelynek a készítői mesterfokon tudják, hogyan kell foglalni - egyáltalán, szokjunk hozzá, hogy mesterfokon vannak megoldva a dolgok a Koronán, ami elsősorban a zománckokra vonatkozik, de egyébként is! -, ott ilyen barbárságot tényleg nem csinálnak, de nincs is ok rá. Magyarul: volt valami ebben a foglalatban, csak azt egy adott pillanatban kivették belőle és miután az, amit a helyébe akartak tenni, nem fért bele, kénytelenek voltak szegeccsel eléje rögzíteni. A szegecs nem fogta meg, úgyhogy végül is az, ami ma tartja, nem a szegecs de nem is az a másik szegeccspár, amelyet valamikor megpróbáltak fölül beleerőltetni. Ferenc József koronázása előtt, 1867-ben lágyforrasszal, szaknyelven szólva „cinezéssel” rögzítették a Dukász-lemezt az alatta lévő foglalathoz. Most ez tartja. Egyébként zötyögne és iszonyatos zörejt csapna koronázáskor, mondjuk a kardvágás emelkedett

perceiben.

Mármost miért olyan nagy gond ez? Azért, mert a Koronával kapcsolatos mai egész tudományos vélekedéshalmaz azon az egy „fix” alapon nyugszik, hogy Dukász Mihály mikor uralkodott. Ha én ezt az egy adatot kihúzzom a Koronából - mert ki kell hogy húzzam, nem azért, hogy a bajszukat cibáljam a tudós kollégáknak, hanem azért, mert nem oda való! -, akkor két évszázadnyi, sok-sok munkával összehordott kártyavár omlik össze. Most nagyon durva példát mondok: hogy ha holnap Clinton úrnak a zománcképét ide beteszem, alája balra Kuncze úrét, a túloldalra pedig Horn úrét, akkor holnapután erről a díszes együttesről el tudom híresztelni, hogy ma készítették az Egyesült Államokban, és alattvalói hűsége jutalmául kapta Horn úr, Kuncze úr asszisztálása mellett. A neveket természetesen csereberélhetjük, az eredmény nem változik, a példa példaértékű marad. Hogy ez miért és miként nem jut eszébe történészeinknek, művészettörténészeinknek, régészeinknek?... De még az ötvösöknek sem, mert még az ötvösvizsgálat anyagában is állandóan úgy hivatkoznak Dukász Mihályra, mintha bármit meg lehetne vele határozni. Pedig semmit sem lehet vele meghatározni! Egész egyszerűen nem tartozik a Koronához! És ezt már az aranyműves csoport, amely nem tévesztendő össze az ötvöscsoporttal - tehát az aranyműves csoport, amelynek a vezetője Lantos Béla volt, Ludvig Rezső és Poór Magdolna voltak a tagjai, az írnoka pedig, aki később önálló kutatásaival híressé, időnként hírhedtté tette ezt a vonalat, Csomor Lajos -, nos, ők négyen már az első összefoglalóik óta egyfolytában, minden publikációjukban külön-külön is hangsúlyozzák, hogy ezzel a képpel semmit nem lehet datálni. Vagyis a Dukász Mihály-kérdés leválasztandó a Korona-kérdésről. Egyet lehet megkérdezni: hogy mikor került oda, cserejátékosként, és milyen célból?

Itt azonnal megszólal bennem a kisördög, remélem, most először és utoljára hogy tudniillik vajon tudja-e, aki ezt a kérdést fölteszi, hogy akármit válaszolok rá, annak nem lesz közvetlen vonatkozása az eddig elmondottak igazságtartalmához. Tehát ha én most nem tudnám megmondani, miért szerelték le és mikor a Mária-képet, az akkor is tény marad, hogy a Dukász-kép másodlagos, és akkor is tény, hogy valamilyen átprogramozás céljából helyezték ide. Erre kénytelen vagyok utalni, mert ha én most történetesen egy hipotézissel, tehát egy újabb feltételezéssel válaszolok, akkor erre azt mondhatja az ellenfél: na látod hát te se tudod megmagyarázni a helyzetet. Na és, és ha nem tudom? Akkor attól most a Dukász-kép bele fog férni a foglalatába? A tény akkor is tény marad!

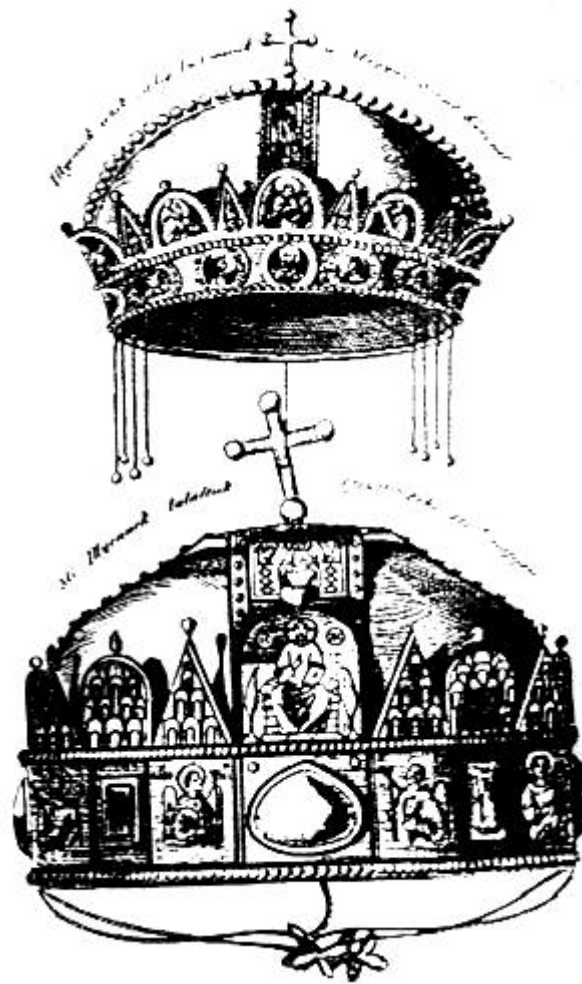
Mindenesetre tényként kell elfogadnunk, hogy 1613-ban itt még Szűz Mária képe van. És most minden szót külön hangsúlyozva ki kell mondanom: okunk van rá, hogy higgyünk Révay Péternek, a koronaőrnek! Ezt azért kell ennyire hangsúlyoznom, mert évek óta valóságos kampány folyik „szakmai körökben” Révay Péter hiteltelenítésére. Makacsul és hihetetlen intenzitással. Ez a szerencsétlen ember foroghat a sírjában, holott az egyik legpróbáltabb becsületű férfiú volt a magyar történelemben, akinek szolgálata alatt kétszer is gazdát cserélt a Korona. A Bethlen Gábor-féle szabadságharc ideje ez, a nagysájos fejedelem is birtokba vette a koronát, öneki is ki kellett venni a ládjából, meg kellett mutatni, majd visszatenni. Utána, amikor Bethlen Gábor a békekötés értelmében visszaszolgáltatta az akkori Habsburg uralkodónak, megint ki kellett venni és ellenőrizni. És mindenütt ott volt Révay Péter, és mind a két szembenálló fél elismerte a hűségét. Ezt az embert hazudozással vagy azzal megvádolni: ó, nem is látta, csak valamit írt, mert jól hangzott - ez valami hihetetlen arcátlanság. Szóval egyszerűen már én is felháborodom, pedig nem is vagyok Révay Péter rokona.

Holott a dolog borzasztóan egyszerű. Mivel is vádolják őt? Azzal, hogy biztosan más koronák példájából vagy egyéb úgynevezett ikonográfiai programokból indult ki, amelyek szerint ahol egy koronán elöl Pantokrátor Krisztus van, ott hátul Szűz Máriának kell lenni. De hát egyetlenegy koronát sem ismerünk a miénken kívül, amelyik ilyen lenne! Honnan szedte volna ezt az ötletet? Valami egészen infernalis düh csap ki azokból, akik Révay Pétert ilyen alantas módon igyekeznek lejáratni. Bárki lehet, csak Szűz Mária ne legyen hátul! Ettől az ember eleve gyanút fog: miért olyan fontos nekik, hogy bárki, csak az ne, aki tényszerűen meg van említve?

Hogy mindez úgy hat, mintha krimiben olvasnánk? A Korona történetébe nem tudunk úgy belenyúlni, hogy ott krimivel ne találkoznánk. Kétségtelen: maga az egész történet olyan, de hát nincs is több ilyen korona. Egész egyszerűen nincs még egy eset, hogy egy ilyen tárgyszerűnek látszó valami, ami tulajdonképpen valaki, ilyen mértékig közvetlenül lenne összekötésben egy nemzetnek a sorsával. S azt se felejtsük el, hogy ez a nemzet nem valamelyik félreeső zugában lapul Eurázsianak, hanem Európa kellős közepén, a legjobban védhető és teljesen önálló egységben, amely egyszersmind kulcsa Európának. Ezt nem csak ma tudják - az más kérdés, hogy velünk óvakodnak közölni! -, de mindig is tudták. Az egész eurázsiai térségben nincs még egy ehhez fogható, jól védhető, s ugyanakkor elég tágas hely, amelyik tehát alkalmas arra, hogy a benne élő nép ki is fejlessze önmagát, hogy elég sokrétűen tudja önmagát reprezentálni. Ez már a Szent Korona-eszméhez, illetve -tanhoz vezetne tovább, de ezen a fonalon nem akarok most tovább menni.

Visszatérve 1613-ba, bizony el kell fogadjuk hitelesnek Révay Péter híradását, és amennyiben ezt elfogadjuk, utána 1790-ig van egy től-ig-ünk, amíg a csere létrejöhett. Igen ám, de a Koronán nem

lehet csak úgy csereberélni dolgokat. Hiszen a koronaöri intézmény éppen ezért szerveződött. Ami azt jelenti, hogy csak a koronázás alkalmával találkozhat bárki, beleértve a királyt is, a Koronával. Egyébként benne van a ládjában, és nagyon jól elzárt helyen tartják. Ez azt jelenti, hogy van összesen öt évünk arra, amikor ez a csere megtörténhetett. II. József, aki, mint tudjuk, nem koronáztatta meg magát, tehát nem kötötték a magyar törvények, egyszerűen rendeletileg kiviteti az országból a Koronát. Ez 1784-ben történik, és attól fogva egészen a hazahozataláig, 1790-ig semmit sem tudunk róla. Ez alatt - és csakis ez alatt az idő alatt! - lehetett rajta képeket cserélni, anélkül, hogy a nemzetnek tudomása lett volna róla. És hogy ez mennyire köztudott volt: amikor hazahozták a Koronát, egy átvételi elismervénynek számító kettős metszet készült róla. Az egyiknek a felirata az, hogy „Ilyennek írták le eddig tudósaink a magyar Szent Koronát”, a másiknak pedig, amelyik már lényegében a mai állapotot mutatja: „Mi ilyennek találtuk 1790-ben Febr. 16-ik napján”. Ilyet akkor állít ki az ember, ha nem az eredeti állapotában veszi vissza azt, amit kiadott a kezéből. Szerencsétlenségünkre a hátoldalát nem ábrázolták ugyanekkor. Vagy ábrázolták, csak gondos kezek eltüntették ezt a rajzot, mint annyi más fontos dokumentumot. Azt a részt, ahol a csere történt, először 1792-ben láthatjuk, annak a Decsy Sámuelnek a munkájában, aki egy helyen elszólja magát. Leírja ugyanis a mai állapotot, pontosan ezekkel az alakokkal, s ugyanakkor, mikor a drágakövekről szól, és a hátulsó drágakövhöz ér, arról azt mondja: az, amelyik a Szűz Mária képe alatt van. Tehát tudja, hogy ott Szűz Mária képe volt, de ugyanakkor az aktuális helyzetet is leírja, mert akkor éppen közszemlére volt kitéve a Korona, tehát láthatták, így aztán tudja, hogy ott már Dukász Mihálynak a képe van.

1790-ben, a Korona hazahozatalakor készült metszet, a korábbi, leírás alapján rajzolt és az újabb, közvetlen látványélmény nyomán született ábrázolással (Lovag 1986. nyomán)

Vegyük észre: ezek azért nagyon súlyos dolgok! Nagyon nem mindegy, hogy én a túltengő érzéki tapasztalást vagy az ilyen irányban megnyilvánuló vágyat Szűz Máriával takarom-e le vagy egy bizánci császárral! Ugyanis az érzéki tapasztalás túlhangsúlyozását mindenkor, minden normális társadalomban a szüzességgel kompenzálták. És ha az meg tudja szűrni, akkor nem válhat pusztító

erővé. Nem tud egyeduralkodóvá válni. A jelenlegi helyzetben, ahogy a világ tudományossága mutatkozik, ez a szűrő nem működik. Amit érzékelek vagy meghosszabbított érzékeim segítségével birtokba tudok venni, és amit ebből egy nagyon sivár, a formállogikán alapuló racionalizmussal következtetni tudok, az létezik. Amit nem, az nem létezik. S ha valaki mégis állítja, az ellen szankciókat alkalmazok. Ma ez a gyakorlat. Érzékeljük, mennyire nem mindegy, hogy itt hátul, a „hitetlen” Tamás fölött, ki helyezkedik el?

Ugyanakkor nem közömbös az sem, hogy tisztában vagyunk-e vele, milyen apostolok foglalnak még helyet a Koronán, a felső részén, alul pedig milyen szentek. Ilyenkor az ember első kérdése az, hogy honnan kezdjük a sorolást? Általában azt szokták javasolni, hogy az alsó korona-részen. Tipikusan rossz indulás, tudniillik ennek a koronának egyetlen úgynevezett szinguláris pontja van - szinguláris pont az, aminek nincs párja -, ez pedig a felső Pantokrátor. A Teremtő. Ez a korona egyenesen a teremtéstől adja a maga képi programját. Ezt nem lehet alulról indítani. Ebből a teremtés-pontból csodogál lefelé az apostoli hierarchián keresztül a teremtői tulajdonság, és fölül, a hatalom szintjén (gondoljunk a latin nyelvűségére!) két önálló emeletbe rendeződik. Mármost nagyon nem mindegy, kik kerülnek a felső emeletre, közvetlenül a teremtő erő négy oldalára, mert ez az a legmagasabb szint, ahová még el lehet jutni úgy, hogy közben egyszer azért taposta a lábunk a Genézreti-tó partját is. Ide az a négy apostol került, akik közül három közvetlen részese volt annak az élménynek, amikor maga az Atya sugárzott át a Fiún. Ez a három apostol Péter, János és Jakab volt (az idősebb Jakab), maga az esemény pedig a táborhegyi átváltozás, latin nevén transfiguratio. Ennél közelebb nem lehet kerülni a teremtés forrásához. Egyetlenegy valaki került még hasonló helyzetbe, a damaszkuszi úton, mikor közvetlenül a feltámadott Krisztus hívta el, ez pedig éppen Pál apostol, a negyedik a keresztpántok felső emeletének lakói közül. Tehát ezek helyezkednek el itt a legfelső szinten. S mindegyiknek a tulajdonsága eggyel lejjebb ereszkedik, s ott érintkezik a földi szférával. Akik a szembenéző keresztpánton helyezkednek el alul, azokat már láttuk. Tamásról és Bertalanról van szó. Mind a kettő olyan tulajdonságot képvisel, amelyik nem kerülhet be szűrés nélkül az emberi közegbe, mert irdatlan nagy veszélyek forrásává válna. A másik két oldalon szüretlenül jöhet le az apostoli tulajdonság. Most megint érdemes megkérdezni: kik vannak itt alul? Ezek: András az egyik oldalon, ő Péter alatt van, tehát a király jobb keze felől, a másik pedig, bal oldalon, Fülöp. Mármost Andrást és Fülöpöt vajon mi köti össze? Hát ha itt normális történelemtanítás folyna, akkor azonnal rávágnák: az, hogy ők ketten a szkítatérítő apostolok. Ők térítették meg a szkítákat. Na most erre kérdezhetik, hogy akkor mit keresnek a magyar koronán? Na hát épp ez az! Mit keresnek? Nyilván csak olyan népnek hozhatnak üzenetet, amelyik önmagát szkítautódnak tartja. De nemcsak ő maga-magát, hanem a teljes környezete, az ellenségei is, a barátai is. Vajon van-e még egy ilyen nemzet Európában a magyaron kívül? Mert én nem tudok róla. Tehát adva van egy olyan kozmikus, egyszersmind üdvtörténeti program, amely tényleg csak szkíta-utód királynak szólhat. Az is viselte ezt a koronát. A magyar király. Mindehhez még azt kell észrevennünk, hogy ez a program szüretlenül érkezik le. Tehát ami a szkíta ösbölcsességen keresztül jön le a teremtés forrásából, azt nem szükséges megszűrni. Ez pedig nagyon fontos tétel. Mert kezdünk egyre több dolgot tudni már erről a szkíta ösbölcsességről, és úgy tűnik, hogy ezt tényleg nem kell megszűrni, ha érvényesíteni akarjuk az emberlakta világban. Akár a maiban, vagy éppen a holnapiban is.

Ami az alsó korona-részt illeti, ott természetesen nem emeletenként rendeződik el a képi program, mert nincsenek emeletek, hanem páronként. És itt is ugyanolyan szép, tiszta rend valósul meg, mint fent, egészen addig, míg a hátsó uralkodó-képmásokig el nem érkezünk. Elöl a Pantokrátor Krisztus hozza le a földi közegbe a teremtő tulajdonságrendszer, ugyanis ezt az apostolok közvetlenül nem tudják lehozni. Ahhoz földre kell születnie a teremtő minőségnek, ember alakot kell öltenie, és akkor tud szétáradni ez a tulajdonságrendszer, úgy, hogy ne semmisítsen meg bennünket, de azért észrevegyük. Ne száguldjon át rajtunk anélkül, hogy tudomást vennénk róla. Az első lépésben arkangyali kettős közvetít tovább: az egyik oldalon

Szent Mihály, a másik oldalon Gábriel. Gábriel az Annuntiatio angyala, ő örömhír formájában hozza be a magasabb minőséget az emberi közegbe. Szent Mihály viszont a már bekövetkezett, az örömhír ellenére bekövetkezett bajt orvosolja, véresen. Tehát az egyik arkangyal pozitív módon munkálja a jót, a másik pedig a mégiscsak létrejött rosszat metszi vissza. Ez egy szakrális királyság esetében egyensúlyos szerepkör. Ha csak az egyiket alkalmazzuk, akkor kiszolgáltatjuk az országot az önkényuralomnak, illetve az anarchiának.

A következő két kép Gábriel oldalán Szent Demetert, Mihály oldalán Szent Györgyöt jeleníti meg. Itt már kezdetűk érezni, hogy ezek a szentek nem véletlenszerűen kerültek sem sorba, sem párba. Hiszen amit Szent Mihály az égben művelt, hogy tudniillik a Sátánt sárkány képében letaszította - ahogy a Jelenések könyvében meg vagy írva -, lényegileg ugyanezt teszi egy emelettel lejjebb Szent György.

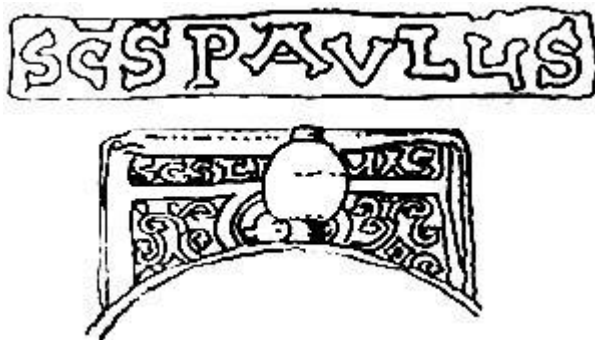

Ő a földszinten, a föld alól előbújó sárkányt semmisíti meg. Tehát lehet látni, hogy fokozatosan ereszkedünk lefelé, az égi környezetből a földi környezetbe. Ugyanez történik a túloldalon. Míg az angyali üdvözlés angyala az örömhírt a legmagasabb szinten jelenti be, addig Demeter egy olyan legenda-részlete révén kerül ide, ahol börtönből, tehát föld alatti állapotából kiindulva térít meg egy gladiátort, aki aztán, a térítés nyomán, győztes lesz a harcban. Vagyis Demeter nem maga harcol, hanem a jó hír - „evangélium” görögül jó hírt jelent! - továbbításával, illetve célba juttatásával tudja magasabb szintre emelni a rendszert. Tehát máris tisztán lehet látni egyfajta logikát a szerepek elrendezésében. És azt is, hogy mindkét oldalon fokozatosan közelítünk a föld színéhez. Átkerülve a hátoldalra, két orvos-szent fogad bennünket. Ezek ikrek, az egyik Kozma, a másik Damján, magyaros ejtéssel. Itt lehet tetten érni, mennyire fontosak a pszichológiai finomságok ezen a szinten. Ha az ember összeveti őket, nekik kellene a legjobban hasonlítani egymáshoz, hiszen ikerpárról van szó. És valóban, nagyon hasonlítanak is, de a különbözőségek még szembetűnőbbek, ha összevetjük őket.

Kozma, aki a harcos vonulatban szerepel, alulról néz fölfelé, ő az empirikus tudásszerzés képviselője. A tapasztalatokat részletről részletre rakosgatja össze, és így jut el egyfajta közelítő értékű tudásig. Ennek a tájékozódás-módnak a képviselője az orvosok között ma a sebész. A másik oldalon Damján egy csukott könyvre teszi a kezét, és fölülről lefelé nézve mondja ki a már teljességében megismert igazságot. Ennek a gyakorlatnak a késői képviselője a modern orvostudományban az a belgyógyász, aki soha nem nyúl szikéhez, hanem - legalábbis elvileg - tudja a dolgokat.

Itt minden részlet fontos. A zománckép nagyon nehezen előállítható képtípus, ráadásul ilyen kicsi felületen, szinte hihetetlen, hogy ezt meg tudták csinálni, annyira finom munka. Aki ilyet csinál, az semmiképpen sem tesz le véletlenszerű, hogy úgy mondjam, ingyen dolgokat, itt minden apró részletnek jelentése van. És ezt meg kell szoknunk. Mert bennünket egy idő óta hozzászoktattak a firkálgató művésztípushoz, és az ilyenek a műveibe bele-bele csúszik egy-egy „ingyen” részlet, nem kell azt olyan komolyan venni. Ez azonban a középkortól merőben eltérő alkotói attitűd. Ezt visszavetíteni a Korona-készülés időszakába - ez a legnagyobb balfogások egyike, pedig igazán elég sok balfogás volt már a Korona-kutatásban. Én magam készítettem rekeszzománccot, nagyon jól tudom, hogy ebben a műfajban nem lehet „tévedni” vagy éppen könnyelműsködni. Az ember olyannak csinálja meg a művet, amilyennek akarja. Pontosan olyannak. Ha nem úgy sikerül akkor újracsinálja. Tehát itt nincs olyan, hogy megszalad egy kicsit a véső, vagy megszalad egy picit a ceruza. Nem szalad meg!

Ezt már csak azért is hangsúlyozni kell, mert a Korona feliratai bizony elég furcsák. Jó néhány olyan feliratrészlet van, amelyet nem intézhetünk el azzal, hogy biztosan nem ismerték jól a betűket, vagy hogy kicsit megcsúszott a rekeszhatároló szalag... Paulus nevében például a két U betű merőben különböző módon mintázott. Pedig ezek rekeszszalagokból vannak kihajtogatva. Egymástól két betűnyi távolságra elfelejtette volna a mester, hogy az U-t hogyan írják? Nem érdekel senkit a kérdés, illetve elintézik egy kézlegyintéssel: nehézkezdű volt a mester. És ez nem egyedülálló példa. Tamás nevében egy TL ligatúrát, azaz betűösszevonást találunk. Sehol, soha nem írták Tamás nevét L-lel. Tehát nyilvánvaló: legalább még egy jelentésréteg rejlik ezekben a feliratokban! Senki sem foglalkozik vele. Mintha ott sem lenne.

Pál apostol névfelirata a kétféle U betűvel, és Tamásé a T-L betűösszevonással

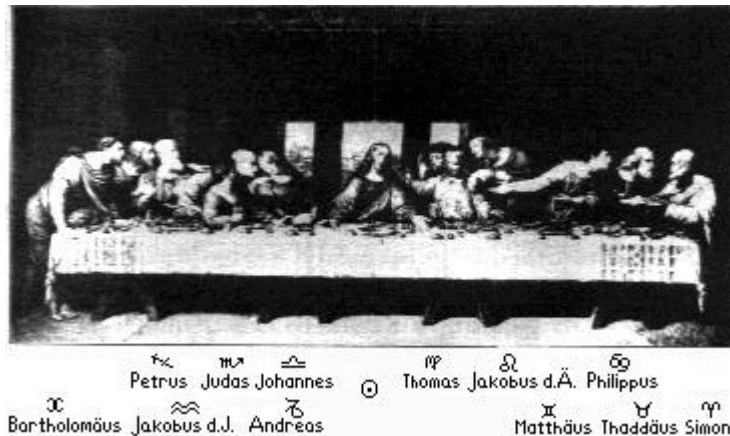
A legutolsó két alakhoz érkezünk a Korona alsó részén. Hát ez a kettős bizony elég sok vita tárgyát képezte és képezi ma is. Az aranyművesek 1983-as vizsgálati eredményeinek publikálása óta bekerült az irodalomba az a feltételezés, hogy ezek a zománcképek másodlagosak a Koronán. Ez alapos feltételezés! A Konstantin-lemez egyszerűen nem fér bele a foglatába.

Szemmel láthatólag úgy gyötörték bele, hogy tényleg csak az imádság tartja a helyén. Más a formátuma is, mint a többinek. Azok álló formátumúak, ez fekvő. Erre azt szokták mondani, hogy ugyan már, csak nem fogunk milliméterek tört részén vitatkozni? Nos, tetszik vagy nem tetszik ez pontosan az a műfaj, ahol milliméterek tört részén vitatkozunk. Nem mondanám, ha nem húsz éve dolgoznék a Nemzetközi Zománcművészeti Alkotóműhelyben. Tehát én nem csak a szagát ismerem a zománcnak, hanem azt is, hogyan készül. A másik, a Géza-lemez esetében viszont elég alapos okunk van föltételezni, hogy körbenyírták. Egyébként azt az állapotát tekintve, ahogyan ma látjuk, a Konstantin-lemez is biztosan körbe van nyírva. Ennek megvannak a maga pontos bizonyítékai, de hát ezt nem akarom most részletezni, mert hosszadalmas lenne.

Viszont van még egy olyan kérdésünk a sok-sok tárgyalatlan kérdés között, amelyet feltétlenül érinteni kell. Azoknak az apostoloknak illetve szenteknek, akik itt szerepelnek legalábbis két létfokozatuk van. Az egyik az, amelyikkel cipőbe bújnak, ágyba bújnak, esznek, isznak, és így tovább. A másik pedig, amelyik egyfajta virtuális léthez köti őket, tehát jelenlévő is, nem is, hiszen csak eszmeileg van jelen, nem hétköznapi, fizikai értelemben. Mit értsünk ezen? Egészen egyszerűen fogalmazva azt, hogy minden egyes szent jelent egyszerre legalábbis egy történelmi személyt, és jelent egy dátumot a naptárban. Ez pedig nem ugyanaz az aspektus, nem ugyanaz a megjelenési módja ugyanakkor a minőségnek. Mert amikor valakinek a naptárban megtalálom a helyét, az azt jelenti, hogy egy évköri rendben ismerem fel a szerepét, rendeltetését. Ez az évköri rend pedig a fény és árnyék folyamatos arányváltozásának a ritmusára alakul ki, és ez voltaképpen a Világ Világosságának a létformája egy éves keretben. Ez az úgynevezett szakrális év vagy egyházi év. Ebben lesz értelmes egység, mondjuk egy Angyali üdvözlés a tavaszi napéjegyenlőségen, rá három vagy négy nappal, és mert ez a fogantatásnak megfelelő aktus volt, innen kilenc hónapra - tessék ellenőrizni! -, december 21-étől, a téli napfordulótól ugyanezt a három napot kell leszámolni, és a negyedikre virradó éjjel fog megszületni a Gyermekek. Tehát itt az évkör tulajdonképpen ennek a Fény-Krisztusságnak a létezési közege. Azért kell mindezt ilyen hosszadalmasan elmondani, mert manapság ezt nem nagyon szokták tudni. Viszont mindez magától értetődött egy középkori ember, akár egy egyszerű templomlátogató ember számára is. Itt még nincs különválasztva a fénynek a természettudományos aspektusa - mert ilyen akkor még nincs is, vagy csak csírájában van -, és a vallási aspektusa. Ez egy és ugyanaz! Ha bejön a napfény a templomba vagy akár az én szobámba, vele jön a Világ Világossága. Itt van, jelen van. Jelenti általa magát. Most ezt borzasztóan nehéz egy szekularizált államban elmagyarázni, mert hát egyből a rekeszizmok kezdenek dolgozni. Szuverén joguk természetesen a rekeszizmoknak, hiszen aki övön alul éli meg önmagát, annak ez, mármint a leépítő célzatú, bárgyú röhejeselés a „természetes” létezési formája. De egyet tudni kell! A Korona korában ez nem volt annyira rekeszizom-tornáztató tétel, mint ma. Ez azt jelenti, hogy itt tulajdonképpen a teremtés központjából érkező fényzuhatagnak különböző testet öltései, földet fogásai először az apostoli minőségnek, majd tovább közeledve a föld felé, azok az alakzatok, amelyekkel, illetve akikkel itt találkozunk. Nem erre az egy műtárgyra - ha most műtárgynak tekintem a magyar Szent Koronát - jellemző ez a komplex tér-időbeli szemlélet, sőt nem is csak a középkorra. A reneszánsz derekán Leonardo még úgy festi meg az Utolsó vacsorát, hogy a korabeli - és egészen a XX. század végéig bezárólag a későbbi - asztrológiai tankönyveknek szabályszerű segédábrája lehetett. Annyira egyértelműen az állatövi jegyek fiziognómiai sajátosságai szerint vannak jellemezve az apostolok. S ebben semmi vulgárasztrológizálás nincs, egyszerűen arról van szó, hogy középpüthet mint a Világ Világossága, konkrétan mint Sol Justitiae az Igazság Napja jelenik meg Jézus, és az ő tulajdonságai bomlanak

le, aszerint, hogy az adott időszakban a fény az árnyékkal milyen arányban van, péterséggé, jakabsággá, jánossággá, és így tovább.

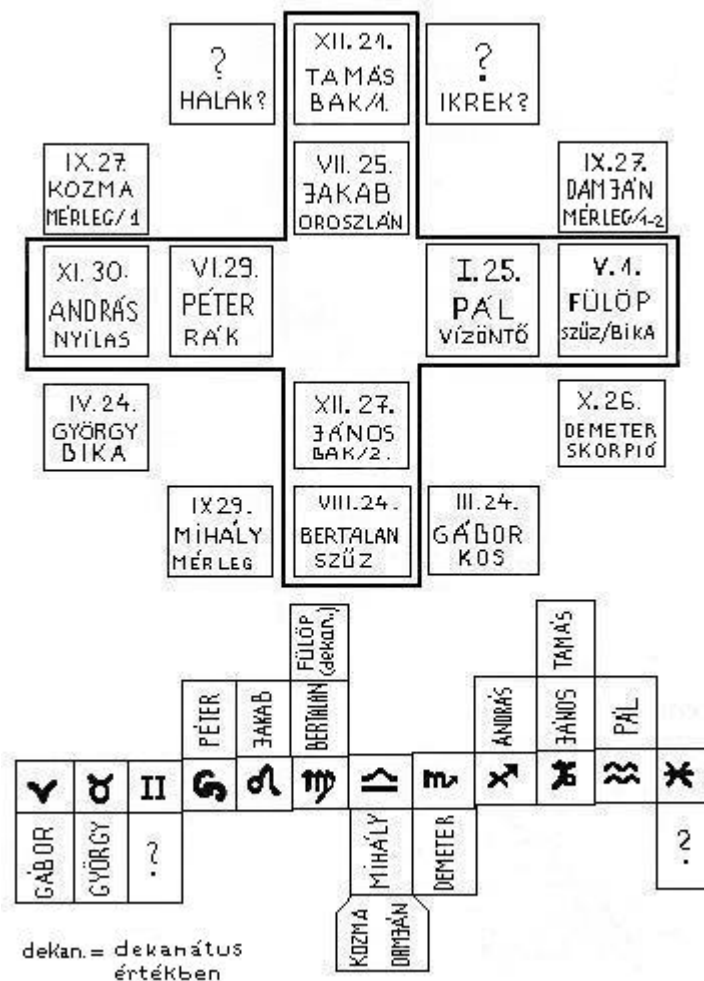
Leonardo da Vinci Utolsó vacsorája az Igazság Napjának (Sol Iustitiae = Jézus Krisztus) az évkörön való, különböző módú és mértékű szétsugárzását jeleníti meg, az apostolok az egymásra következő állatövi jegy-érvénytartamok megszemélyesítői (Beckerath 1984. nyomán)

Ez tulajdonképpen pofonegyszerű dolog. Épp ezért meglepő az a kifogás, amelyet gyakran lehet hallani a laikusoktól is, szakemberektől is, hogy tudniillik mit kell ennyi mindent belemagyarázni egy „dísz tárgyba” (értsd: a magyar Szent Koronába). Én meg azt kérdezem: hogy’ lehet megállni, hogy az ember ne olvassa le mindezeket? Valami kitűnő óvszerük lehet a kedves kollegáknak, hogy soha egyiküknek sem jutott eszébe leolvasni a zománcképekről a bennük rejlő, kifejezetten évköri-asztrálmítoszi hangszerelelésű üzenetet? „Beleolvasni” nem tudom ebbe a képrendbe a Talpra magyart. Tessék megpróbálni! Ez nem úgy van, hogy elkezdnek beleolvasni valamit, aztán ez meg szegény nem tud visszazólni! Dehogynem, egyfolytában szól hozzám! És ha csak egy jöttányival odébb siklik az értelmezés, egyből visszarúgja. Nem lehet ráerőltetni. 19 kép, egymással összefüggő rendben - ezzel nem lehet szórakozni!

Ez azt jelenti, hogy ha megkeresem az említett szentek dátumait a naptárban, akkor egy nagyon érdekes rendszer körvonalai bontakoznak ki. Ezt a vallatást még 1979-ben kezdtem el, és azóta az ilyen irányú vizsgálódás egyfajta vezérfonala lett a további Korona-kutatásnak. Van, aki nem hivatkozik rá, de használja az eredményeit, van, aki hivatkozik rá, de nem használja, mindenesetre úgy néz ki, hogy ez a megközelítés most már kitörölhetetlen nyomokat hagyott a Koronával foglalkozó töprengéseken. Miről van szó egész konkrétan? Arról, hogy a képi üzenet, amelyet eddig csak emeletenként, illetve páronként tudtunk értelmezni, most tudva, hogy melyik szentnek melyik hónapban és azon belül melyik napon van az ünnepe, sorba-olvashatóvá válik. Nem tudom, képesek vagyunk-e lemérni ennek a ténynek a jelentőségét! Végül is ha egy üzenetet nem tudok sorba-olvasni, akkor úgy járok, mint az anekdotában Bánk bán és főurai: „a királynőt megölni nem kell félnetek...” Nem tudom, hol van a vége az egyes mondatoknak. Nem tudom, hogy’ lehet az üzenetet úgy értelmezni az életben hogy a kis évkörben élvén - mert ebben élünk mindannyian - hasznosítani is tudjam. Hogy konkrétan meg tudjam élni.

Mármost ha a legkisebb változtatás elvét akarom érvényesíteni - márpedig azt kell érvényesítenem, különben én diktálok a műnek, és nem a mű nekem -, akkor ez a sorba-olvasás nagyon érdekes vonulatot fed fel. Pállal érdemes elindulni, ő a Vízöntő havának a képviselője a maga január 25-ei névünnepeivel. A hónapok ugyanis akkori megfogalmazás szerint egy-egy ún. állatövi jegy-érvénytartamnak felelnek meg. Persze most erre is föl lehet hördülni, hogy már megint asztrologizálunk. Csakhogy ne felejtjük el: a középkor elképzeltetlenség a keresztény asztrológia nélkül. Olyannyira, hogy a nagy katedrálisoknak a portálján mindenütt megjelenik a Zodiákus. Ez a mai fölfogás, hogy kereszténység *kontra* asztrológia - egészen újkori jelenség, szülője a sötét tudatlanságon alapuló fundamentalizmus, a legrosszabb fajtából, amely vetekszik az iszlám fundamentalizmus bigottságával. Tehát nagyon is ismerték a középkorban ezt a rendszert, és az a feltűnő, hogy a koronánkon megjelenő valamennyi szent névünnepe egy-egy ilyen értelemben vett hónap első tíz napjába esik. Hangsúlyozom: ilyen értelemben vett hónapról van szó! Nem a mai hónapok elsejével indulnak az állatövi jegy-érvénytartamok, hanem - akárcsak a mai csillagászati hónapok - mindig a „normális” hónap 21-e táján, s tartnak a következő hónap 20-áig, legkésőbb 22-éig. Ezeknek az első tíz napjába esnek rendre a Koronánk szentjeinek az ünnepei. Összesen 19

figurális zománcképről van szó, de ebből hármát le kell vonni, mert az Atya (felső Pantokrátor), a Fiú (elülső-alsó Pantokrátor) és a Szűz-Anya ünnepei nem egy-egy naphoz kötöttek az évkörben, hanem mintegy átítatják azt, elejétől végéig átömlőlvén rajta. Tehát összesen 16 képről beszélhetünk ebben a vonatkozásban. És még egy „rendellenességre” föl kell figyelni: arra, hogy Fülöp ilyen tekintetben kivételnek számít. Hogy miért, miért nem? - ez külön kérdés, mindenesetre indokolható módon kivétel. Ez azt jelenti, hogy az itt ábrázolt szentek ünnepei összhangzatos módon az első tíz napjába esnek minden hónapnak. Ez pedig nagyon fontos tétel, mert az ókor óta folyamatosan meglévő asztrológiai tudás szerint csak az első tíz nap adja a szüretlen hónap-tulajdonságokat. Ha én egy szentet egy hónap képviselőjévé akarok tenni, az első tíz napban kell kijelölnöm a helyét. Utána már átszűrődnek egyéb jegytulajdonságok is a második tíz napon, és a harmadik tíz napon egy harmadik jegy tulajdonságai. Ez nem valami „hú de bonyolult” ügy, ha akár egy mai alapfokú asztrológiai tankönyvet kezünkbe veszünk, abban is benne van. Mindenesetre ha ismerjük ezt a szabályt, akkor azonnal belátjuk, hogy a Korona szentjei - Fülöp kivételével - mind-mind ilyen „keveretlen” jegy-tulajdonságot képviselnek, így hát együttesük legalábbis egyik jelentés-síkján az Állatövet, mint az emberlét földi kibontakozásához nélkülözhetetlen, lényege szerint kegyelmi ajándékként működő keretrendszert jeleníti meg.

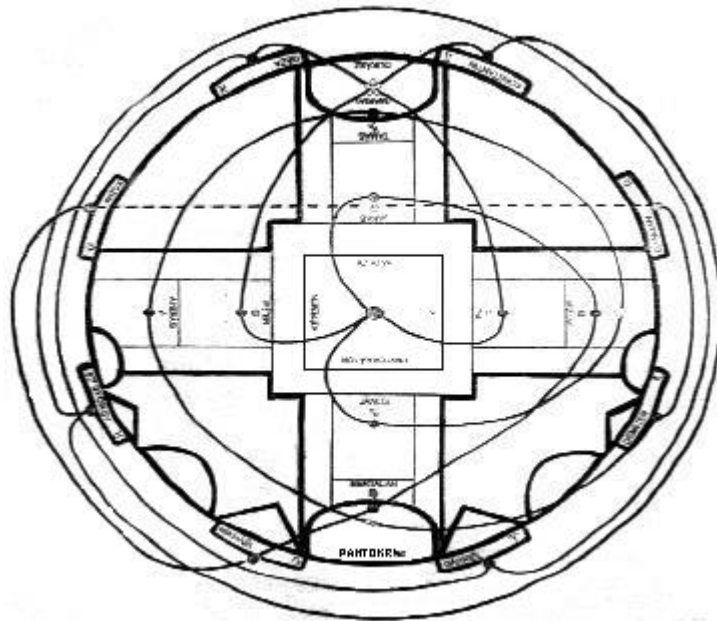

A magyar Szent Korona „naptári rendje”, a rajta megjelenő apostolok és szentek névünnepei alapján

Annak idején, felkérésemre, egy ilyen rendszer spontán létrejöttének a valószínűségét megpróbálták mérnök kollégák, illetve egy matematikus kollegina modellezni. Elképesztő valószínűtlenség jött ki. Körülbelül akkora a valószínűsége egy ilyen rendszer véletlenszerű összeállításának, mint annak, hogy én két egymást követő héten ugyanazzal az öt számmal, és csakis én, megnyerem az öttalálattal a lottón. Hát ebből a tényállásból már lehet következtetni. Ez arra figyelmeztet, hogy nem jó önkényességet emlegetni ilyen bonyolult rendszerek értelmezésekor. Mert hogyha nagyon bonyolult a rendszer és egy másik nagyon bonyolult rendszerrel, mint amilyen például a jegyértvénytartamokból és bolygó-viselkedésekből kirajzolódó asztrálmítoszi rendszer, hézagatlanul

fedésbe hozható, akkor ez „kemény” bizonyítéknak számít amellet, hogy a kettőnek akár genetikus köze is lehet egymáshoz. Akkor már nem lehet azt mondani, hogy ez bizonyítatlan hipotézis. És a Korona esetében erről van szó.

Ha pedig ezt a naptári rend szerinti, azaz hónapról hónapra araszolható körbejárást megcsinálom, akkor mint összetett pályagörbe, egy gyönyörű kettős spirál rajzolódik elém. Egyszerűen nem lehet másképp végigjárni ezt a szent-sort. Ha Pál apostoltól indulok el, mint a Vízöntő képviselőjétől, akkor a következő „hónapszent” a Halak havában, Géza - lenne! De hát, mint említettem, a Géza-kép minden valószínűség szerint másodlagos a Koronán. (Sejtjük, hogy ki lehetett eredetileg a helyén, ezt a kérdést azonban most nem részletezném, később még úgyis vissza kell térnünk rá.) A Halak után a Kos következik (Gábor), utána a Bika (György), utána az Ikrék (itt megint csak annyit mondhatunk, hogy *nem* Konstantin, de hogy pontosan ki, azzal egyelőre adósak maradunk), azután fölcsavarodik az útvonal Péterhez a Rák havába, és visszatér az ősforráshoz. Nem lehet ezt a kanyart tovább a maga irányában folytatni, mert akkor a többi kép nem fűzhető fel rá a hónapok sorrendjében. Új indítás következik tehát. A második menet Jakabbal indul, őt odafönt Fülöp és Bertalan követi, aztán az elülső-alsó Pantokrátor lesegít bennünket az alsó részre, és máris Mihálynál vagyunk, a Mérleg havában. Innen Kozmára, Damjánra lépünk tovább, mert abban a hónapban Mihállal együtt hárman vannak. Demeternél (Skorpió hava) újra följövünk a keresztpántokra, és kettős kanyarral, Andráson (Nyilas), majd Tamáson át felérkezünk Jánoshoz. (Az utóbbi két apostol ünnepe a Bak havának első tíz napjába, szaknyelven szólva dekanátusába esik.) Ez lesz tehát az útvonal, ha sorba rendezzük a naptárban az ünnepeket, amelyeknek a névadói jelen vannak a Koronán.

A névünnepek évköri sorbajárásának teljes folyamatábrája jellegzetes kettős spirálvonalat ír le (a számítógépes kirajzolás Hervay Tamás munkája)

Mármost ennek a felismerésnek sok és súlyos következménye van. Kezdjük a legkézenfekvőbbel. Képletünk segít abban, hogy megtaláljuk, kik lehettek eredetileg az abroncs hátoldalán, a mai uralkodóképmások helyén. Erre ugyanis nincs írott adatunk, vagy egyelőre nem találtuk meg. Mindenesetre egyet tudni kell: korántsem biztos, hogy ezek a képek elvesztek. Az eddigi kutatás végig abból indult ki, hogy ő, már soha nem fogjuk megtudni, kik szerepeltek itt. Ez az „ő, már soha...” - egyáltalán nem valószínű. Inkább az a valószínű, hogy „ő, meg fogjuk tudni...”, mert nem volt szokás kidobálni ilyen értékes képeket. Tehát valamilyen másodlagos befoglalásban, valamelyik kincstárban, amelyik még most nem publikus, nagyon valószínű, hogy föl fognak bukkanni. Van is rá jelzés, hogy ez nem reménytelen dolog. De erről majd később.

Az utolsó olyan kérdés, amelynek részletes taglalása talán belefér még beszélgetésünk kereteibe, az a datálás kérdése: mikorra tennénk a magyar Szent Korona készülését? Hát erre a mai hivatalos kutatási vonal nagyon egyszerű választ tud javasolni. Az alsó korona-részt Dukász Mihályhoz köti, figyelmen kívül hagyva, hogy ez a kép másodlagos a Koronán. Kritika nélkül elfogadja azt a laikus személy által - hiszen egy orvos, azaz „amatőr koronakutató” által - megfogalmazott tételt, hogy akiket ábrázolnak a Koronán, azok feltétlenül egyszerre, egy időben uralkodtak. 200 év óta hurcolja magával

ezt a batyut a művészettörténet-kutatás! Hát erre, mondanom sem kell, semmi bizonyíték nincs. Ez a Konstantin, akit Weszprémi István debreceni orvosprofesszor 1790-ben Dukász Mihály kortársaként és társuralkodójaként „azonosított”, lehet vidáman egy másik Konstantin is. Egyetlen kikötés van, hogy bíborban születettnek kell lennie, mert ez szerepel a feliratában. Na de ilyenből sem az az egy volt a bizánci történelemben! Sehol sincs megszabva, hogy ezeknek egyszerre kellett uralkodniuk. És az a Geobitzasz, aki ott van a másik oldalon - vagy ahogyan a hivatalossá vált olvasat javasolja: Géza -, ez sem biztos, hogy a mi I. Géza királyunkkal azonos.

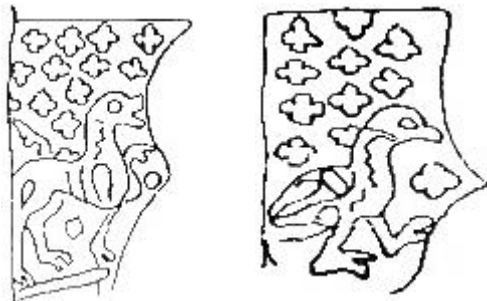

Ez is lehet nyugodtan egy másik Géza. Hiszen a későbbi, hiteles szövegekben nem is így írták bizánci-görög nyelven a Géza nevet, hanem úgy, hogy Geitza, illetve latza (Ioannesz Kinnamosz, Niketasz Koniatesz). Ami azt jelenti, hogy a Koronánkon egy archaikusabb, régimódibb névforma jelenik meg, amelynek egyáltalán nincs párja, analógiája a sok évszázados bizánci diplomáciai gyakorlatban. De ebbe most hadd ne menjek bele, mert messze vezetne.

Ami biztos, az az, hogy két abszolút megbízhatónak tűnő úgynevezett *terminus post quem* adódott eddig a hivatalos kutatásban. „Terminus post quem” azt jelenti, hogy olyan időpont ami *után* keletkezhetett csak az illető tárgy vagy következhetett be egy esemény. Ezek nagyon fontos tételeknek számítanak a történeti-művészettörténeti-régészeti kutatásban. Az egyik ilyen volt az 1070-es évszám, hozzávetőlegesen (1075-öt szoktak javasolni). Ez Dukász Mihály és I. Géza közös uralkodásának kezdetére utal. A másik az 1000-es év, ami előtt nem készülhetett a Korona, mert, úgymond, azelőtt nem volt Magyarországon kereszténység. Ez egy teljesen fixnek, megrendíthetetlennek látszó dátum. Legfőleg pár évvel korábról lehet szó, ha feltételezzük, hogy Sylvester pápa készítette és juttatta Magyarországra a Koronát. Itt viszont egy nagyon súlyos tételt kell kimondani, illetve most már inkább csak megerősíteni. Nevezetesen azt, hogy a pápának a Korona idekerülésével való kapcsolata erősen megkérdőjelezhető. Ezt több oldalról megtették már, történész oldalról a legjobb megközelítés, megítélésem szerint, Váczy Péteré, és ráadásul elég friss. Már a Korona hazatérése után fogalmazódott meg, és magyarul is olvasható a Történelmi Szemlében. Ő ugyanis kimutatja, hogy az a nagyon kevés adat, ami a Rómából történt koronaküldésre vonatkozik, vagy kétséges hitelű, vagy félreértésen alapul. Ami a kétséges hitelt illeti, ez a legendának a késői, 1110-1116 közötti megfogalmazására vonatkozik, ahol ráadásul nem is említik név szerint a pápát. Korántsem biztos, hogy Sylvesterről van szó. Akit viszont ugyanitt lengyel királyként említenek, az nem Szent István és nem a feltételezett, illetve sugalmazott koronaküldés kortársa! Tehát itt mindenképpen gond van. De ismerünk egy kortársi történetírói beszámolót is, ez Thietmar von Merseburgnak a beszámolója, csak itt valamit eltévesztettek a történészek, és ezt Váczy Péter idézett írásában példás szakavatottsággal hozza helyre. Arról van szó, hogy az a kifejezés, amelyik Thietmarnál szerepel, hogy ti. „coronam et benedictionem accepit” - kötött jelentésű formula. Nem azt jelenti, hogy a pápa tárgyszerűségében küldte volna Vajknak (a későbbi Szent Istvánnak) a Koronát. Ugyanezt a kifejezést használja Thietmar művének egy másik helyén III. Henrik német király feleségével, Kunigundával kapcsolatban is, akinek pedig biztosan nem küldött koronát sem pápa, sem más. Ez a szókapcsolat pusztán annyit jelent, hogy egy koronázásra áldását adja a római egyház feje. A „corona” kifejezés ilyenkor nem tárgyszerű koronára utal, hanem arra, amit Pál apostol így fogalmaz meg: „végezetre eltételek nekem az igazság koronája...” Ez azt jelenti tehát, hogy a Koronának Rómából való származása, akár a felső rész akár az alsó rész vonatkozásában, legfőlegbb áttételes módon érthető. De erről majd később bővebben.

Az 1000-es dátummal kapcsolatban van egy másik komoly gond is. Az tudniillik, hogy a magyarság körében korántsem biztos, hogy a Szent István-i térítéssel kezdődött el a kereszténység. Ez megint nagyon régi vitatéma, a reformáció kori egyháztörténet-írásban már komoly formában megfogalmazódott. Debreceni Ember Pál egyháztörténetében külön fejezet szól „a magyarok lelki állapotjáról” a Szent István-i térítés előtt, és ahogy ő is kimutatja, ma is nagyon valószínűnek tűnik, hogy a kereszténységnek nem a római formáját érte ugyan, nem is a Bizáncban hivatalossá vált formáját, de létezett a kereszténység közöttünk. És ez az a fejezet gondolatmenetünkben, amelyet ha tovább részletezünk, kulcsot kaphatunk az olyan ábrázolások megfejtéséhez, amelyekkel eddig egyáltalán nem foglalkoztak, mert az ún. „nagyegyház” szempontjából nincs jelentőségük. Tehát tényleg létezik a Korona képrendjében egy keresztény program, de az, alapjellegzetességeit tekintve, sem római kereszténynek, sem görög kereszténynek nem nevezhető. Más szóval: ez a program a judeokrisztianizmus két, egymással is vetélkedő főága közül egyiknek a tanításrendszeréből sem vezethető le. Ezt a képrendet a kereszténység egy mellékágával lehetne első közelítésben legegyszerűbben kapcsolatba hozni, bár meg kell mondjam, ez is eléggé kockázatos vállalkozás, mert a római egyház kifejezetten elítélő hangsúllyal alkalmazta az egész középkoron át ezt a terminus technikust. A manicheista vagy manicheus kereszténységről van szó. Az ő sajátos üdvtörténeti elképzelésük nem kizárólagos érvennyel jelentkezik ugyan a Korona képi programjában, de igen hasznos információkkal szolgálhat, mert a manicheistáktól nagyon sok írott dokumentum maradt ránk. Ha ezeket alaposan áttanulmányozzuk, akkor rádöbbenünk, hogy amit mi itt az előbb mint évköri szent-sorrendet végigjártunk, az tulajdonképpen a fény felszabadításának az útvonala.

A fényfelszabadítás művelete két menetben zajlik le. Az első menetben olyan állatnak a testén szűrődik át a fény, amelyik négy lábú, mégpedig tovább nem pontosítható négy lábú állat. Ott látjuk Péter és Jakab apostol képének a háttérében. A négy lábú állat - ezt szintén a manicheista hagyományból tudjuk - a tűz elemét jelölte. A második menetben azután a levegő elemét jelölő madár tűnik fel, amelyik sem nem galamb, sem nem turul, sem nem sas, sem nem sólyom, hanem egyszerűen: madár. Nagyon lényeges tudni: ha ők sólymot akartak ábrázolni, akkor sólymot ábrázoltak. Ha galambot akartak, galambot ábrázoltak. És itt pontosan lehet látni, hogy ezeknek az állatoknak a testén szűrődik át az az apró alapjel, amelyik a kiteljesedett fény megidézője a manicheista kéziratokban, de egyéb emlékeken is. Azé a fényé, amely földi lekötöttségéből éppen rajtuk keresztül tud felszabadulni.

A fényfelszabadítás első menete tüzes közegben zajlik le, ennek jelölője a négy lábú állat Szent Péter zománcképének háttérében; a második menet levegős közegét a Szent András-kép madara jelzi; mindkét esetben az állat testén átszűrődve jut magasabb létszintre az önmagát kiteljesítő fénymag (Bradák Károly rajza)

Mármost ez a fényfelszabadítás, mint üdvtörténeti program, éppenséggel a gerince a manicheista tanrendszernek. És ezt a „nagyegyház”, mint olyat, soha nem ismerte el. Egyszerűen nincs jelen a kelléktárában, nem tudja értelmezni. Ezen az egy mozzanaton túl egyébként még mintegy tucatnyi olyan nyomós érv gyűlt össze az elmúlt években, amelyek mind arra mutat, hogy a Korona képi programja nem a „nagyegyházi”, hanem a manicheista eszmerendszerben fogant. Ez azt jelenti, hogy nem a római vagy a bizánci kereszténység ideológiai programja fejlődik ki benne, általa. Így aztán nyilvánvalóan nem is tudhatta a pápa - sem a XIV. század elején, Károly Róbert korában, sem a XX. század végén, a mi korunkban -, hogyan működik a magyar Szent Korona. És ezzel a ténnyel függ össze, hogy a fény a koronázás során tényleg fölszabadul, és ilyen értelemben a Korona valóban élő minőségként „viselkedik”.

A Fénynek az anyagi világban való lekötöttségéből a tisztult állapotba való fölszabadulása - nos, éppen ez a lényege, ez a központi vonulata a manicheista tanrendszernek. De hát miért mondom manicheizmust? Hiszen az imént abban maradtunk, hogy nem ez az igazán idetaláló név. Azért, mert a manicheizmus a saját leszármazási vonalán két közbülső állomást tart nyilván. Az ő névadó mesterük Mani, ő róla nevezte el a kortársi gyakorlat, illetve az utókor a manicheizmust. Igen ám, de a saját hagyományuk szerint Mani készen kapta a bölcsességét. Azt a legendás személyt, akinek a könyvtárát örökölte, hogy aztán a saját neve alatt terjessze tovább a benne talált tanokat, Buddásznak hívták, s azt már régen kimutatta a kutatás, hogy ez a név Buddhának, a buddhizmus névadójának a fedőneve. Tehát a buddhizmusban lecsapódott bölcsesség megy tovább a manicheizmusban és ennek a bölcsességnek a megszemélyesítője Buddász. Igen ám, de Buddász sem a saját bölcsességét adja tovább a manicheista hagyomány szerint, hanem neki is van egy mestere, azt pedig úgy hívják, hogy Szkythiános. Na most hát ha ez a név se beszélő név, akkor nem tudom, mi az. Tehát itt egészen nyilvánvalóan a szkythiánoszi, azaz szkíta bölcsesség az ősforrása a manicheista tanításnak. S mint láttuk, pontosan ez az a bölcsesség, amelyik szüretlenül jöhet le a Koronán a teremtés-központról a földi világba, András és Fülöp apostolok, a „szkítatérítők” közvetítésével.

Itt lehet kezdeni megérteni, hogy miért nem tudtak ezzel a koronával, illetve a benne rejlő képi üzenettel Európában mit kezdeni. S akkor udvarias vagyok, mert múlt időt használtam. De gyakorlatilag ma sem tudnak. Mert ez a vonala a kereszténységnek hozzánk, magyarokhoz nem a manicheista mellékágon keresztül jött, mint ahogy a bogumilizmusba onnan jött, vagy a patarénizmusba, meg a többi nyugat-európai eretnecségbe, a valdensekhez, a kathárokhoz, egészen a huszitizmusig végig azon a mellékágon jött, hanem hozzánk közvetlenül érkezett, a szkythiánoszi, azaz szkíta fővonulatban. Ne felejtjük el, hogy az első pogánylázadás leverése után I. Endre királyunk a pogány vallásgyakorlatot tiltó rendelkezésében nem azt írja, hogy „manicheista vallás”, hanem nevén nevezi, amit tilt, így, hogy „scythiai ősi pogány szokás”. Ez a hivatalos magyar fordítása a rendelkezés latin szövegének. Az eredetiben viszont a „scythicus” jelző mellett az „ethnicus” és a „gentilis” szavak szerepelnek, mint a „ritus” további jelzői. S ennek a jelzős szerkezetnek lehet olyan értelmet is adni, hogy „a szkíta néphez és nemzethez kötődő”, vagyis „szkíta népi-nemzeti” vallás.

Azt hiszem, némely viszontagságai a Koronának érthetővé válnak, ha az ember tudomásul veszi ezt a képi programot. Ebben kell - és biztosan meg is lehet - találni az abroncon hátul eredetileg megjelenített uralkodóknak a helyét és szerepét is, és itt nagy segítségünkre van az, hogy tudjuk, milyen hónapban kereshetjük a névünnepeket. Mert hiszen a hónaprend az fix. Így az egyik hiányzó személyt az I. krek havában, a május 21-étől 31-ig terjedő időközben kellene megtalálnunk, a másikat pedig a Halak havában, azaz február 21-étől 28-áig. Az a helyzet, hogy sem a nyugati, sem a keleti kereszténység kínálatában nem lehet ideillő szenteket találni. A jelenleg itt található zománcképek

szereplői sem jöhetnek számításba, bár névünnepek évköri besorolását tekintve „a helyükön” lennének. Viszont ilyen szent, hogy „Szent Géza”, nincs, és sohasem is volt, de Konstantin sem vált szentté a nyugati egyházban, így ő sem kerülhetett volna ebbe a szentkép-sorozatba. Hiszen itt minden egyes évkörön belüli „érzékeny pont”, magyarul: az, hogy melyik szent hol kap helyet az évkörben, a nyugati keresztény beosztáshoz igazodik. Más szóval: az az ünneprend, amelynek képviselőjében a magyar Szent Koronán elrendeződnek az apostolok és egyéb szentek, a nyugati egyházon belül örökítődött tovább. Ezt megint jó figyelembe venni. Mindenesetre úgy tűnik, hogy ezek a névünnepek egy olyan páros felé visznek el bennünket a hátsó, hiányzó, illetve lecserélt két kép esetében, amelyet a mi hagyományunk mint mitikus kettőst tart számon. Egyiküket Buddász névvel illeti, és akkor a manicheizmus egyik forrásához érkezünk vissza. A manicheizmus legnagyobb ünnepét pontosan itt találjuk meg az évkörben: ez a Béma ünnep, amely a Halak havának első tíz napjában, február 26-án volt. Tehát pontosan ide illik. Ez pedig Mani mennybevitelének az ünnepe. Mani a belső-ázsiai térség felé történő térítések során nem mint Mani emlegették, hanem mint Buddhát. Ez volt a neve. A manicheista iratokban, mint Buddha Maitreia - a jövő Buddhája szerepel. A másik hiányzó kép esetében megint egy eléggé evidens név-rímelés vezetett, ha mondhatjuk így, a megoldáshoz. Május 21-én egy olyan Ethelbert nevű angol király van bejegyezve a római egyház kalendáriumába, amelynek a megfelelője még ugyanebben az egyházi kalendáriumban: Etele. Tehát így szerepelnek együtt, hogy „Ethelbert, azaz Etele”. (Dedek Crescens Lajos: Szentek élete.) Ennek a szentnek a névünnepe május 21-én telibe találja azt az évköri pontot, ahol a helyébe került Konstantin névnapja van.

Mindebből egy nagyon szép rendszer bontakozik ki, amelyben az utolsó két hely egy szakrális uralkodó, illetve egy effektív, vagyis lebonyolító típusú uralkodó kettősének jut. Ez a tény összhangban van azzal a másikkal, amelyre már vizsgálódásaink kezdetén felfigyeltünk, hogy tudniillik az alsó korona-részen az arkangyali, a harcos, illetve az orvosi szintű párosok mindig egy eszmeibb jellegű és egy lebonyolító jellegű tevékenység képviselői. Itt legfeljebb azon csodálkozhatunk, hogy a hátul lévő kettős ma is ezt az elrendeződést mutatja. Ugyanis a szakrális és a nem szakrális uralkodók kettőssége a mai állapotban is jelen van: a szóban forgó Konstantin annak idején effektíve nem tudott beleavatkozni az államigazgatás menetébe, amíg Dukász Mihály uralkodott, más részről viszont Géza a legtipikusabb lebonyolító jellegű uralkodónak számít. Tehát amikor ez a képcsere megtörtént, akkor nyilván valamilyen sejtésük lehetett még a cserélőknek arról, hogy ez a „műszer” másként nem működik, csak ha a naptári, illetve a szereppárosok működésrendjét meghatározó program helyreállítódik benne. Igen ám, csak hogy egy dologban nagyot tévedtek az átprogramozók. Tudniillik az eredeti elrendezésben Konstantin helyén kellett legyen Attila, vagyis a lebonyolító típusú uralkodó, és Géza helyén Buda - ha a naptári ünnepüket veszem alapul a helyük kijelölésekor. És most már kezdni érezni az ember, hogy itt egy nagyon mély bölcsesség érvényesült, amelyet egészen egyszerűen nem vettek észre a képcserek végrehajtói. Miről van szó? Az előző lépésnél, Kozma és Damján kettősénél egy ikerpárt kaptunk a képek rendjében. Ez azt jelenti, hogy az idő nullázódott: a két szentnek azonos az ünnepe, a két figura egyazon időegységben nyilatkozik meg. És ez az a pont, ahol - ha én itt bármiféle erőhatás levonulását konkrét formában feltételezem - direkt módon történhetett az áthatás. Nem körbe-körbe, hanem egyfajta „átlövés” formájában. Tehát a király befolyásolása a koronázás alkalmával itt történik a legdrasztikusabb módon. Ez azt jelenti, hogy ami hatás a jobb oldal felől jött, az áttevődik a bal oldalra, ami onnan jött, áttevődik erre az oldalra. Igen ám, csak hogy ezt egy lineáris gondolkodástípus nem tudja fölfogni. Azt sem tudja fölfogni, hogy egy császári koszorún vagy bármilyen koszorún miért kell a csomó hátul? A csomó pontosan arra szolgál, hogy ami bal oldalról indult, azt a bog után átvezesse a jobb oldalra, és viszont. Nagyon fontos tétel: nem lineáris típusú - nem előre kiszámítható és csak egyetlen vonalszerű mozgást ismerő - a mindenség működése! Az emberi életé sem.

Nem tudom, eléggé hangsúlyoztam-e, hogy amit a hátsó, általam eredetinek tartott képpárról itt előadtam, az - hipotézis. Elmondtam, hogy milyen úton-módon jutottunk hozzá, de ez korántsem jelenti azt, hogy ettől mindjárt bizonyított tényé vált volna: itt Attila, amott meg Buda szerepelt egykor.

Fel szokták tenni még azt a kérdést is, hogy viselhette-e Szent István, netán éppen Attila a magyar Szent Koronát. A kérdés első felére határozott igennel válaszolnék, az idevágó érveket fentebb már felsorakoztattam. Hogy Attila feltehető-e a fejére ezt a koronát? Nos, egy ilyen feltételezés egyelőre nem tűnik túlságosan valószínűnek. (Hangsúlyozom: egyelőre, a jelenleg ismert tényanyagra alapozva a kijelentést!) Ha figyelembe vesszük, hogy Attila és Buda rajta van a Koronán, mint mitikus kettősség - bár ez nem azonos a történelemben megjelenő kettősséggel, még akkor sem, ha kétségtelenül van köztük egymáshoz! -, mindenesetre nem túl valószínű, hogy önmaga képét, akármilyen áttételes formában is, viselhette a fején. De egy bizonyos. A magyar Szent Korona 1000 előtről való datálásának ma már semmilyen komolyan vehető akadálya sincs. Azok az érvek, amelyek eddig elhasználódtak - szó szerint is - annak érdekében, hogy Dukász Mihályhoz, illetve Szent Istvánhoz

legyen köthető, nem erős érvek többé. Ha én tudok egy úgynevezett szkíta kereszténységről, akkor itt semmi szükség sincs Szent Istvánnál lehúzni egy sorompót, hogy előtte nem készülhetett! Dehogynem! Nagyon is készülhetett. A megfogalmazásmód inkább a régebbi analógiák felé mutat, mint a későbbiek felé. Az alsó résznek - szakszóval: az abroncsnak - egyetlen, ha nem is túlságosan, de azért bizonyos mértékig komolyan vehető analógiáját ismerjük, az egyik aranyműves kutató, Ludvig Rezső jóvoltából. Ezt a legmegbízhatóbbnak látszó (német) szakirodalom az V-VI. század fordulója tájára teszi. Az V. században élt Attila. Ha az analógiaként szóba jöhető ötvösmű V-VI. századi, azt kell mondanunk, hogy ez az Attila-fiak, illetve Attila-utódok kora. Én ebben a kérdésben egyenlőre nem foglalnék határozottabban állást, mert annyi még a bizonytalansági tényező, hogy az elhamarkodott kijelentésnek nagyon rossz következményei lehetnek. És ezt viszont nem árt kimondani. Hogy rossz szolgálatot tesz a jó ügynek, aki pusztán azért, hogy szerepeljen a nyilvánosság előtt, tényként tüntet föl hipotéziseket, vagy egyáltalán olyan dolgokat mond ki, amelyek kimondásának nincs még itt az ideje.

A másik, az előbbinél nem kevésbé fontos kérdés: ha egyszer korábban készült, mégis hogyan juthatott el Szent Istvánig ez a korona? És ez egyben az utolsó kérdésünk is ennek a rövid és meglehetősen egyoldalú beszélgetésnek a során. Itt, azt hiszem, komolyan kellene venni egy olyan feltételezést, amelyet én először Beöthy Mihály szájából hallottam, valamikor 1979-80 táján. Ez a Beöthy Mihály a Koronát kutató mérnökcsoporthoz tartozó egyik tagja, ma is működő kiváló elme. Tudomásom szerint ő vetette föl azt a kérdést, hogy ez a korona nem szerepelhetett-e az ún. „avar kincsből”. Nagy Károly krónikásaitól tudjuk, hogy ennél nagyobb kincset egész fennállása alatt nem rabolt össze a Frank Birodalom. Ennek a rablásnak több olyan azonosítható tárgyi emléke van, amelyet ma sem tud hova tenni az európai művészettörténelem. Jobb híján hát a Karoling-korra teszi, de szemmel látható, hogy ezeknek az ötvösremeknek ott nincs előzménye, sőt nincs következménye sem. Tehát ez egy Frankföldön másodlagosan befoglalt, de nyilvánvalóan nem ott született anyag. Hogy tudjuk, milyen súlyú ügyekről van szó, egy magyar kutató, Alföldi András már korábban kimutatta, hogy az egyik Karoling-korinak tartott kanna - ezt ma a svájci Sankt Moritzban őrzik - az avar jogar alkatrészeiből (köztük zománcképekből!) lett összeállítva. A foglalás, az tényleg Karoling-munka, tehát Nagy Károly és utódainak korát idézi, de a zománc, az nem. Jellegzetesen nem az.

Mármost az a feltételezés, amelyet, mondom, Beöthy Mihály fogalmazott meg, úgy szól, hogy minden valószínűség szerint a magyar Szent Koronát is ekkor rabolták el, ami azt jelenti, hogy annak is ott kellett lennie az avar kincstárban. Ez egyáltalán nem vad feltételezés, hiszen még IV. László királyunkról is, akit mi inkább Kun László néven ismerünk, azt írja 1276-ban az elfogulatlanak mondható ausztriai krónikás, hogy a tőle elrabolt kincsek „a tempore regis Ungarie Attilae et ab aliis successoribus suis usque nunc in Hungaria fuerant conservata”, ami annyit tesz, hogy „Magyarország királyának, Attilának és más utódainak idejétől fogva egészen mostanáig Magyarországon őriztetek”. Tehát az Árpád-házi királyok kincstárában bizony Attila-kincsek voltak.

Mármost az említett hipotézis értelmében Koronánk kikerült volna Nagy Károlyhoz, aki rögtön a pápának ajándékozta volna tovább. Hogy aztán a pápa használta-e utóbb - éppen Nagy Károly megkoronázására, amint azt újabban egy külhoni magyar Korona-kutató, Szigeti István feltételezi -, vagy betette a kincstárába, ami talán a valószínűbb ebben az esetben, ez megint kérdés, de hiszen itt hipotéziseken vitatkozunk, ezt nem szabad elfelejteni. Ami viszont gondot okoz, az az, hogy ha mindez így történt, akkor innentől kezdve a pápa mintegy orgazdája egy rablásnak. Ez pedig elég kínos tétel. Befejezésül érdemes tehát az 1110 és 1116 között fogalmazott ún. Hartwik-féle Szent István-legendát megvitatni, ahol a koronaküldésről szó van. Ugyanis egy nagyon érdekes fordulata van ennek. A magyar fordításban is kitűnik, s erre Csathó Pál hívta fel annak idején a figyelmemet, aki nagyon sok értékes megfigyeléssel gazdagította a Korona-kutatást, hogy tudniillik ebben a történetben lengyelek számára készített a megnevezetlen pápa egy koronát, és a lengyelek *kérik* ezt a koronát. Egyenesen a kérésükre készül. Ez a „kér” ige, ahányszor szerepel a lengyelekkel kapcsolatban, mindig a *quero, querere* igeiként hangzik el, illetve íródik le. A pápa azonban közvetlenül a korona átadása előtt álmodást lát. Ebben megjelenik neki egy angyal, és közli vele, hogy ne a lengyeleknek adja a koronát. Egy másik országból majd követek jönnek, és az uralkodójuk részére koronát *követelnek*. Adja önekik. Hosszú ideig azt hittem, hogy itt pusztán stílusfordulatról van szó: a magyar fordító arra törekszik, hogy elkerülje a sok kér, kér, kér igéből adódó károgást. Kiderült, hogy nem ez a helyzet. Az eredeti latin szövegben is benne van ez a kettősség, és a „követel” ige ott az a szó felel meg, hogy *flagitare*. Mármost ha az ember utánanézi a középkori latin nyelv szótáraiban a „flagitare” ige jelentéseinek, akkor a példamondatokból kiderül, hogy az eredeti jelentése: járandóság behajtása, visszakövetelése. Tehát egy járandóságról van szó, ami lehet adó, és akkor annak a behajtását jelenti, de jelentheti kölcsönadott pénznek a visszakövetelését is. Ráadásul mindezt hevesen. Ennek az igenek a töve a flagelluméval, a korbáccsával közös, és így mintegy visszautal a „flagellum Dei”, „Isten ostora” kifejezésen keresztül - Attilára. Hiszen Attilát nevezték így a kortársak, illetve nevezi így

az utókor, egészen napjainkig. Hát ez bizony meg kellett hogy gondolkotasson.

Miről lehet szó ugyanis? Arról, hogy a „korona-kiárúsítás” szépen kitervelt műveletébe (nota bene: 1784 és 1790 között hasonlóképpen igyekezett „végkiárúsítani” a kalapos király az átprogramozott Koronát, csak akkor, gyaníthatólag, a II. Katalin orosz cárnővel közösen kiktölt, „Új Bizánc” nevű, rövidesen dicstelenül elvetélt államalakulat javára!) az utolsó pillanatban beleavatkozik az Európát ekkor már gyakorlatilag teljes egészében katonailag ellenőrző magyar fejedelemség. Ezt megint el szoktuk felejtetni: ha ma ugyanígy zajlana le a folyamat, egyértelműen így fogalmaznánk: a Kárpát-medencében élő magyarság katonai ellenőrzés alatt tartja a kontinentet. Ennek ez a pontos megnevezése, nem az, hogy „kalandozás”. Mindenesetre úgy tűnik, a magyarok megtudják, hol van a koronájuk. Ugyanis a „kalandozások” útvonala - ezt viszont egy emigráns történész, Fehér Mátyás Jenő mutatta ki - feltűnő kapcsolatban van azokkal a helyszínekkel, ahová Nagy Károly annak idején szétajándékozta az avar kincs értékesebb darabjait. Már régebben is föltűnt a kutatóknak, hogy nem minden ún. „kalandozás”-útvonal fontos stratégiai szempontból. De Fehér Mátyás Jenő - ha valakit már besaraztak hazai berkekben, hát ő ezek egyike volt; ezt csak azért mondom, hogy ha valaki most örömrivalgva megy a történész ismerőséhez, hogy milyen nagyszerű ember Fehér Mátyás Jenő, akkor az nagyon le fogja lombozni őt hivatalból! -, mindenesetre ő mutatta ki, nagyon alapos kutatások eredményeit összegezve, hogy bizony ezek a „kalandozások” feltűnően az olyan apátságokat veszik célba, ahová Nagy Károly bizonyítottan továbbajándékozta az avar kincs exponált darabjait. Még mielőtt azt hinnénk, hogy itt a kincs visszarablása a tét - ellopták 20 forintomat, szaladok a rabló után, jól megpofozom és visszaveszem - nos, nem erről van szó. Ha visszaemlékezünk arra, amit a Koronáról az előzőekben hallottunk-olvastunk: itt *működő organizmusról* van szó. Ha ez olyan kézbe kerül, amelyik nem tudja, hogyan működik, úgy járhat vele, mint a varázslóinas az elszabadult varázseszközökkel: ön- és közveszélyessé válik általa. Tehát ezt vissza kell szerezni! Ha most arra gondolunk, hogy például sugárzó anyagot, mondjuk atomerómű fűtőelemét itt elkezdenének ilyen Nagy Károly-félék rabolgatni, mert tudják, hogy ez nekünk fontos, valami miatt mi ezt nagyon őrizzük, hát kb. ez a helyzet rekonstruálható. Ennek a továbbgondolása volt tulajdonképpen Beöthy Mihály érdeme, aki ismerte Fehér Mátyás Jenőnek ezt a publikációját, és miután itt a Koronáról volt szó, tényleg valószínűtlennek tűnt, hogy ezt valamelyik apátságba dugja be Nagy Károly, hanem elég valószínű, hogy egyenesen Rómába adta tovább. És ebben az esetben ha mi, magyarok megjelenünk a pápa előtt, az biztos, hogy nem „quero, querere” igével fogjuk „kéregetni”, hanem - az Isten ostarára hivatkozva - hevesen visszaköveteljük.

És ez az a pillanat, ahol az emberben egyszerre földereng egy kép. Tudom, hogy ez már aztán a délibábnak a tipikus esete, de abszolúte nem izgat. A helyzet az, hogy tényleg megjelenik egy kép, ugyanis nagyon úgy néz ki, hogy ez a betoldás - mert ez még a Hartwik-féle legendaváltozatban is betoldás - mai szóhasználattal élve egy közös közlemény. Tehát: megkapjátok a koronákat, ha felveszitek a kereszténységnek azt a válfaját, amelynek a játékszabályait mi diktáljuk. Azaz a judeokrisztianizmust, római kiadásban. Aki pedig nem áll keresztvíz alá, lett légyen a szkíta rítus szerinti keresztény, vagy nem keresztény, az innentől pogánynak minősítetik, és ám lássa a következményeit. Nyilván akkortájt is voltak titkos záradékok, hogy ezen kívül még mi mindent kell végrehajtanotok, de az utolsó pillanatban... Nos, mi tudjuk, hogy miért fontos számunkra a Korona visszaszerzése, ők nem tudják. Csak azt tudják, hogy mi mindent megadunk már, csak kapjuk vissza. És akkor annyit sikerül még a magyar félnek elérni, hogy legalább ez a „flagitare” ige benne maradjon a záró dokumentumban. Itt elaludt vagy nem működött elég erélyesen az elhárítás a túloldalon, ez az árulkodó tétel hát benne maradt. Megpróbálták ugyan később eltussolni: van olyan publikációja a Hartwik-legendának, amelyben nem szerepel a „flagitare” kifejezés - de már elkéstek. Sőt éppen ez az utólagos kozmetikázás tette gyanússá a szememben az ügyet.

„Summa-summárum” - kellene most mondanom, de hát ami igaz, igaz: nem a végén, hanem a legeslegelején járunk a magyar Szent Koronáról szóló beszélgetésnek. Egyelőre legfeljebb kinagyolni tudtuk a fontosabb téma-egységeket, a pontosító kérdések még csak ezután következnének, hogy a részletekbe menő vizsgálatok eredményeit is előhívják. Mindezekre azonban terjedelmi, azaz már megint „természetesen” anyagi okokból - várunk kell. Reméljük, nem sokáig.

Írtam Budapesten, a millecentenárium évében.

>>> Folytatás >>> Függelék: Rasdi mesél - Gondolatok a szkíta nép-nemzeti szertartásrendről

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Badiny Jós Ferenc: A magyar szent korona arányrendszerének és mitológiájának közel-keleti kozmológikus vonatkozásai. Vitairat h.n., é.n. (Buenos Aires, 1986.)
- Beckerath, Erich von: Geheimsprache der Bilder. Die astrologische Lehre und ihre Symbolik in der bildenden Kunst. Iberaverlag, Wien, 1984.
- Benda Kálmán - Fügedi Erik: A magyar korona regénye. Magvető Kiadó, Bp. 1979.
- Beöthy Mihály, Fehér András, Ferenczné Árkos Ilona, Ferencz Csaba: Egy régi kor kozmológiájának emléke: a magyar korona. Fizikai Szemle 1981. 12. sz..
- Beöthy Mihály, Fehér András, Ferenczné Árkos Ilona, Ferencz Csaba, Hennel Sándor: Eppur si... Fizikai Szemle 1984. 2. Sz.
- Bertényi Iván: A magyar Szent Korona. 9., bővített kiadás. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1996.
- Bogyai, Thomas von: Über die Forschungsgeschichte der heiligen Krone. In: Insignia Regni Hungariae 1983. 65-89. o.
- Böhlig, Alexander (bevezetés, fordítás, magyarázatok): Der manichaeismus. Die Gnosis III. Artemis Verlag, Zürich-München, 1980.
- Bradák Károly: A magyar korona hátsó ormának problematikája. Zománc 1987-1988. 4-28. o.
- Csomor Lajos: Magyarország szent koronája. A Vay Ádám Múzeum Baráti Körének kiadása, Vaja, 1986.
- Csomor Lajos: Szent István koronája nyomában. Panoráma, Bp. 1987.
- Decsy Sámuel: A magyar szent koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak története. Bécs, 1792.
- Dedek Crescens Lajos: Szentek élete. Dr. Kiss János egyetemi tanár kiadása, Bp., é.n.
- Deér, Josef: Die Heilige Krone Ungarns. Graz-Wien-Köln, 1966.
- Eckhardt Sándor: Attila a mondában. In: Attila és hunjai (szerk.: Németh Gyula). Magyar Szemle Társaság. Bp. 1940. (Reprint: Akadémiai Kiadó, Bp. 1986.)
- Fehér M. Jenő: Középkori magyar inkvizíció. Transsylvania Könyvkiadó Vállalat, Buenos Aires, 1968.
- Fehér M. Jenő: Az avar kincsek nyomában. A nyugati avarok birodalma I. Magyar Történelmi Szemle kiadása, Buenos Aires, 1972.
- Hoppál Mihály, Jankovics Marcell, Nagy András, Szemadám György: Jelképtár. Helikon, Bp. 1990.
- Insignia Regni Hungariae I. Studien zur Machtsymbolik des mittelalterlichen Ungarn. Die Krone und die Krönungsinsignien von Ungarn. Wissenschaftliche Tagung. Magyar Nemzeti Múzeum, Bp. 1981. IX. 22-24. - Válogatott előadásszövegek. Az MNM kiadása, Bp. 1983.

Kocsis István: A Szent Korona tana. Múltja, jövője. Püski, Bp. 1995.

Koller, Josephus: De Sacra Regni Hungariae Corona Commentarius. Pécs, 1800.

A korona elrablása. Kottanner Jánosné emlékirata, 1439-1440. In: A korona kilenc évszázada 1979. 111-147. o.

A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról. Vál. és szerk.: Katona Tamás. Pro Memoria sorozat. Európa Könyvkiadó, Bp. 1979.

Kovács Éva - Lovag Zsuzsa: A magyar koronázási jelvények. Corvina Kiadó, Bp. 1980.

Kovács József: A Magyar Szent Korona. Ikonológiai megjegyzések. Életünk, 1984. 8. sz. 885-904. o.

Lovag Zsuzsa: A magyar koronázási jelvények. Magyar Nemzeti Múzeum-Széchenyi Művészeti Központ, Bp. 1986.

Ludvig Rezső: Rekeszrajz tanulmányok és a Mária-kép megszerkesztése a magyar Szent Korona hátsó foglalatára. Zománc 1989-1990. 13-20. o.

Magyar Pál: A kor világképe és a korona. Új Tükör, 1980. 29. sz.

Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Akadémiai Kiadó, Bp. 1984.

Óváry Imre, Adegate Ernest, Donáth Tibor, Kenéz József, Kiszely István, Nemes Nagy József: A korona szimbolikája. „Nyelvében él...” Az INTART Tudományos-Művészeti-Pedagógiai Társaság I. Symposiuma. 1986. december 12-13. Előadás-szinopszisok. Bp. 1986. 12-13. o.

Pap Gábor: Rasdi mesél. Ősvallási elemek egy kortárs-művész zománcképein. Őshagyomány, 15. sz. 17-31. o.

Papp László - Péri József: Időközi munkabeszámoló a Korona ötvös vizsgálatáról. Zománc, 1989-1990. 4-12. o.

Révay Péter Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzedelmes voltáról, sorsáról. In: A korona kilenc évszázada, 1979. 296-358. o.

Révay Péter: De monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae. Frankfurt, 1659.

Staats, Reinhart: Theologie der Reichskrone. Anton Hiersemann, Stuttgart, 1976.

Szathmári István: Blöff vagy szenzáció? Zománc, 1991-1993. 79-84. o.

Thierry Amadé: Attila mondák (ford.: Szabó Károly). Pfteifer Ferdinánd kiadása, Pest, 1864.

Váczy Péter: Thietmar von Merseburg über die ungarische Königskrönung. In: Insignia Regni Hungariae 1983. 24-43. o. (Magyarul: Merseburgi Thietmar a magyar királykoronázásról. Történelmi Szemle 1985. 4. sz. 628-642. o.)

Widengren, Geo: Mani und der Manichaeismus. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1961.

Zománc 1975-1985., 1989-1990., 1991-1993. A Nemzetközi Zománcművészeti Alkotótelep katalógusai, Kecskemét.